

ÖSSZEHASONLÍTÓ KORMÁNYZATTAN ÉS POLITIKATUDOMÁNY

ROD
HAGUE

MARTIN
HARROP

JOHN
McCORMICK

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

ÖSSZEHASONLÍTÓ KORMÁNYZATTAN ÉS POLITIKATUDOMÁNY

ÖSSZEHASONLÍTÓ KORMÁNYZATTAN ÉS POLITIKATUDOMÁNY

ROD
HAGUE

MARTIN
HARROP

JOHN
McCORMICK

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

BUDAPEST, 2021

A magyar fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Rod Hague – Martin Harrop – John McCormick: *Comparative Government and Politics. An Introduction*. 11th edition. London, Red Globe Press, 2019

First published in English under the title *Comparative Government and Politics: An Introduction* by John McCormick, Rod Hague and Martin Harrop, edition: 11

Copyright © John McCormick, Rod Hague and Martin Harrop under exclusive licence to Springer Nature Limited, 2019

This edition has been translated and published under licence from Springer Nature Limited. Springer Nature Limited takes no responsibility and shall not be made liable for the accuracy of the translation.

Fordította: Mogyorósi Zoltán, Pócza Kálmán (1–10. fejezet), Ujlaki Anna (11–20. fejezet)

Szakmai lektor: Pócza Kálmán

Kiadja a Nemzeti Közszerológati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2. Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Koltay András, rektor

Felelős szerkesztő: Kilián Zsolt

Olvasószerkesztő: Szarvas Melinda

Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

Korrektorok: Bíró Csilla, Bujdosó Hajnalka, Resofszki Ágnes

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

© John McCormick, under exclusive licence to Springer Nature Limited 2019

© John McCormick 2016

© Martin Harrop 2013

© Rod Hague and Martin Harrop 1982, 1987, 2001, 2004, 2007, 2010

© Rod Hague, Martin Harrop, and Shaun Breslin 1992, 1998

Hungarian edition © Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2021

Hungarian translation © Mogyorósi Zoltán, Pócza Kálmán, Ujlaki Anna, 2021

ISBN 978-963-531-529-1 (nyomtatott)

ISBN 978-963-531-530-7 (ePDF)

Minden jog védve.

RÖVID TARTALOM

1	Alapfogalmak	1
2	Elméleti megközelítések	18
3	Az összehasonlítás módszerei	35
4	Az állam	52
5	Demokratikus rendszerek	70
6	Autoriter rendszerek	89
7	Alkotmányok és bíróságok	106
8	Végrehajtó hatalom	124
9	Törvényhozó hatalom	141
10	Bürokrácia	160
11	Szubnacionális önkormányzatok	179
12	Politikai kultúra	199
13	Politikai részvétel	216
14	Politikai kommunikáció	234
15	Választások	252
16	Politikai pártok	270
17	Választók	287
18	Érdekcsoportok	306
19	Közpolitika	324
20	Politikai gazdaságtan	342

RÉSZLETES TARTALOM

<i>Illusztrációk jegyzéke</i>	<i>viii</i>		
<i>Előszó</i>	<i>xi</i>		
<i>Olvasói segédlet</i>	<i>xiv</i>		
<i>Segédlet a weboldalhoz</i>	<i>xvi</i>		
<i>Kiadói köszönetnyilvánítás</i>	<i>xvii</i>		
1 Alapfogalmak	1	5 Demokratikus rendszerek	70
Alapfogalmak: áttekintés	2	Demokratikus rendszerek: áttekintés	71
Kormányzat és kormányzás	2	Közvetlen demokrácia	72
Politika és hatalom	4	Képviselési demokrácia	73
Állam, autoritás és legitimitás	8	Liberális demokrácia	76
Ideológia	9	Demokrácia és modernizáció	77
Összehasonlító politikatudomány	11	A demokratizálódás hullámai	79
Politikai rendszerek osztályozása	12	Demokratizálódás	83
		A demokrácia jövője	85
2 Elméleti megközelítések	18	6 Autoriter rendszerek	89
Elméleti megközelítések: áttekintés	19	Autoriter rendszerek: áttekintés	90
Az összehasonlító politikatudomány változó arca	19	Hibrid rezsimek	90
Instutucionalizmus	23	Autoriter rezsimek	91
Racionálistöntés-elmélet	26	Az autoriter rendszerek típusai	94
Strukturalizmus	29	A korrupció politikai hatása	102
Kulturális megközelítés	30	7 Alkotmányok és bíróságok	106
Interpretatív megközelítés	31	Alkotmányok és bíróságok: áttekintés	107
		Az alkotmányok jellege	107
3 Az összehasonlítás módszerei	35	Az alkotmányok időtállósága	109
Az összehasonlítás módszerei: áttekintés	36	A bíróságok szerepe	110
Esettanulmányok	36	A bírói testületek szerepe	113
Kvalitatív módszer	39	Jogrendszerek	116
Kvantitatív módszer	41	Alkotmány és bíróságok az autoriter államokban	119
Történeti összehasonlítás	44	8 Végrehajtó hatalom	124
Az összehasonlító módszer kihívásai	46	Végrehajtó hatalom: áttekintés	125
		Állam- és kormányfők	125
4 Az állam	52	Végrehajtó hatalom az elnöki rendszerekben	127
Az állam fogalma: áttekintés	53	Végrehajtó hatalom a parlamentáris rendszerekben	129
Mi az állam?	53	Végrehajtó hatalom a félelnöki rendszerekben	134
Az állam eredete és fejlődése	55	Végrehajtó hatalom az autoriter államokban	135
Az államok sokszínűsége	59	9 Törvényhozó hatalom	141
Nemzet és nacionalizmus	62	Törvényhozó hatalom: áttekintés	142
Az állam jövője	66	A törvényhozás funkciói	142
		Egy- vagy kétkamarás törvényhozás?	149

Képviselők és munkájuk	153	15 Választások	252
Törvényhozó hatalom az autoriter rendszerekben	155	Választások: áttekintés	253
10 Bürokrácia	160	Parlamenti választások	253
Bürokrácia: áttekintés	161	Elnökválasztások	258
A bürokrácia eredete és fejlődése	161	Referendumok, iniciatívák, visszahívás	261
E-kormányzat	165	Választások autoriter rendszerekben	266
A bürokrácia szervezete	166	16 Politikai pártok	270
Hogyan választják ki a hivatalnokokat?	172	Politikai pártok: áttekintés	271
Bürokrácia az autoriter rendszerekben	174	A pártok eredete és szerepe	271
11 Szubnacionális kormányzatok	179	Pártrendszerek	272
Szubnacionális kormányzatok: áttekintés	180	Pártszervezetek	279
Többszintű kormányzás	180	Politikai pártok az autoriter rendszerekben	282
Unitárius rendszerek	181	17 Választók	287
Föderális rendszerek	184	Választók: áttekintés	288
Helyi önkormányzat	190	Pártidentifikáció	288
Szubnacionális kormányzatok az autoriter rendszerekben	193	Mi alapján döntenek a választók?	290
12 Politikai kultúra	199	Választási részvétel	296
Politikai kultúra: áttekintés	200	Választók az autoriter rendszerekben	298
A politikai kultúra megértése	200	18 Érdekcsoportok	306
Az állampolgári kultúrától a posztmaterializmusig	202	Érdekcsoportok: áttekintés	307
Politikai bizalom	207	Az érdekcsoportok eredete és típusai	307
Civilizációk összecsapása?	208	A befolyásolás csatornái	310
Politikai kultúra autoriter rendszerekben	211	A befolyásolás eszközei	312
13 Politikai részvétel	216	Az érdekcsoportok dinamikája	314
Politikai részvétel: áttekintés	217	Érdekcsoportok az autoriter rendszerekben	318
Miért vesznek részt a politikában?	217	19 Közpolitika	324
Közvélemény	220	Közpolitika: áttekintés	325
A közvélemény dinamikája	222	A közpolitika modelljei	325
Nők a kormányzatban és a politikában	224	A közpolitikai ciklus	328
Politikai részvétel autoriter rendszerekben	228	Közpolitikai diffúzió és konvergencia	333
14 Politikai kommunikáció	234	Közpolitika az autoriter rendszerekben	338
Politikai kommunikáció: áttekintés	235	20 Politikai gazdaságtan	342
A tömegmédia evolúciója	235	Politikai gazdaságtan: áttekintés	343
Úton a digitális kor felé	238	A politikai gazdaságtan meghatározása	343
A média befolyása	240	Összehasonlító politikai gazdaságtan	344
A politikai kommunikáció legújabb irányai	242	A jóléti állam	347
Politikai kommunikáció autoriter rendszerekben	246	Fejlődés és globális megosztottság	351
		Politikai gazdaságtan az autoriter rendszerekben	352
		<i>Bibliográfia</i>	359
		<i>Név- és tárgymutató</i>	374

ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

REFLEKTORFÉNYBEN

Nigéria	6	Németország	204
Európai Unió	64	Oroszország	230
India	80	Venezuela	244
Kína	100	Amerikai Egyesült Államok	262
Dél-Afrikai Köztársaság	114	Mexikó	276
Brazília	130	Irán	300
Egyesült Királyság	146	Egyiptom	320
Japán	168	Svédország	334
Franciaország	186	Törökország	354

FÓKUSZBAN

1.1. Thomas Hobbes: Miért van szükség kormányzatra?	3	10.1. A kormányzati munka kiszervezése: érvek és ellenérvek	163
1.2. Politikai rendszerek két lehetséges csoportosítása	14	10.2. A bürokraták felelősségre vonhatósága	174
2.1. Empirikus és normatív megközelítések	26	11.1. A föderáció létrehozásának indokai	189
2.2. Kultúra és politika: Edward Said és az <i>Orientalizmus</i>	31	11.2. A városok önkormányzata	194
3.1. Hipotézisek és változók	40	12.1. Identitáspolitika és globalizáció	202
3.2. A görög pénzügyi válság: miért történt?	45	12.2. Forradalmak és politikai kultúra	212
4.1. Hány állam van?	54	13.1. A fogyasztó mint a politika résztvevője	221
4.2. Globalizáció és az államok	67	13.2. A tájékozatlan állampolgár	223
5.1. Hányféle demokratikus rendszer van?	75	14.1. Az álhírek problémája	239
5.2. Teljes értékű és sérült demokráciák	78	14.2. Online aktivizmus és az arab tavasz	249
6.1. Hibrid és autoriter rendszerek	92	15.1. Ki szavazhasson?	256
6.2. Totalitarizmus	103	15.2. Választási üzenetek és mandátumok	259
7.1. Alkotmánymódosítás	111	16.1. A rétegpártok megjelenése	278
7.2. Bírói függetlenség	117	16.2. Pártfinanszírozás, pártok, politika	281
8.1. A hatalmi ágak szétválasztása	128	17.1. Racionálisak-e a választók?	293
8.2. Végrehajtó hatalom és a pártok száma	133	17.2. Kötelező szavazás: érvek és ellenérvek	299
9.1. Törvényhozás: számít a méret?	151	18.1. Lobbizás	312
9.2. Korlátozott hivatali idő: érvek és ellenérvek	156	18.2. Társadalmi mozgalmak	316
		19.1. Jutalom, büntetés és meggyőzés	329
		19.2. Közpolitika és politikai túlélés	339
		20.1. A gazdasági szabadság összehasonlítása	348
		20.2. Az erőforráscsapda	356

ÁBRÁK

1.1. Fontosabb ideológiák: öt példa	10	2.1. Az összehasonlító politikatudomány öt elméleti megközelítése	22
1.2. A politikatudomány részterületei	11	2.2. A kormányzati rendszerek intézményei	23
1.3. Arisztotelész kormányzati rendszerekre vonatkozó tipológiája	13	2.3. A politikai intézmények jellemzői	25
		3.1. A politikatudományi kutatás módszerei	37

3.2.	Az esettanulmányok öt típusa	38	12.3.	A kormányba vetett bizalom az Egyesült Államokban	208
3.3.	Népesség és a törvényhozó hatalom nagysága	42	12.4.	A világ Inglehart–Welzel-féle kulturális térképe	210
3.4.	KOF-globalizációs index	49	13.1.	Politikai részvétel a demokráciákban	218
4.1.	Az állam jellemzői	55	13.2.	Részvétel az USA elnökválasztásain a nemek arányában	225
4.2.	Az államok kialakulása	58	13.3.	Nők a törvényhozásban	225
4.3.	Az államok mérete	60	13.4.	Politikai részvétel hibrid és autoriter államokban	228
5.1.	A demokrácia formái	73	13.5.	A központot és perifériát összekötő patronázsrendszer	229
5.2.	A demokrácia fokozatai	74	14.1.	A tömegmédiá evolúciója	236
5.3.	A demokráciák számának változása	75	14.2.	Az internetelérés összehasonlítása	240
5.4.	Huntington: a demokratizálódás hullámai	79	14.3.	A politikai kommunikáció információ-továbbításra épülő transzmissziós modellje	241
5.5.	A brit választójog kiterjesztése	82	14.4.	A média hatásának mechanizmusai	241
5.6.	A demokratizálódás szakaszai	83	14.5.	A sajtószabadság állapota	247
5.7.	A demokrácia globális trendjei	86	15.1.	Kanadai szövetségi választások, 2015	255
6.1.	Az arab tavasz idején leváltott vezetők, 2011	93	15.2.	Választási rendszerek	257
7.1.	Az alkotmány részei	108	15.3.	Referendumok alkalmazása	264
7.2.	Az új alkotmányok megalkotásának okai	109	15.4.	A választások hét szerepe az autoriter államokban	266
7.3.	10 tény az alkotmányokról	110	16.1.	A politikai pártok hat szerepe	272
7.4.	Alkotmánymódosítási eljárások összehasonlítása	112	16.2.	A pártrendszerek összehasonlítása	273
7.5.	A bírói kinevezések összehasonlítása	118	16.3.	Ki választja ki a parlamenti választásokon induló jelölteket?	280
7.6.	Az autoriter alkotmányok négy funkciója	119	16.4.	A politikai pártok öt szerepe az autoriter államokban	282
7.7.	Human Freedom Index: legalacsonyabban rangsorolt országok	120	16.5.	Az oroszországi elnökválasztások alakulása	285
8.1.	A parlamentáris kormányzat típusai	132	17.1.	Pártokból való kiábrándultság Németországban	290
9.1.	A demokratikus törvényhozás funkciói	143	17.2.	Pártokból való kiábrándultság Svédországban	290
9.2.	A törvényalkotás folyamata a brit parlamentben	144	17.3.	A pártokból való kiábrándulás okai	292
9.3.	Alsóházak fajtái	149	17.4.	A választói magatartást befolyásoló kulcstényezők	292
9.4.	A törvényhozás képviseleti szintjének összehasonlítása	151	17.5.	A választási részvétel összehasonlítása	296
9.5.	A felsőház kiválasztása	152	17.6.	A választási részvétel alakulásának összehasonlítása	297
9.6.	Képviseleti modellek	153	17.7.	Egyiptom választási részvételének alakulása	302
9.7.	A nemzeti törvényhozásba vetett bizalom szintjének összehasonlítása	154	17.8.	A választói volatilitás összehasonlítása	303
10.1.	Weber bürokráciamodellje	162	18.1.	Az érdekcsoportok típusai	308
10.2.	A bürokrácia méretének összehasonlítása	164	18.2.	Az érdekcsoportok befolyásolási csatornái	310
10.3.	A központi kormányzatok méretének összehasonlítása	164	18.3.	A szakszervezeti tagság alakulása egyes országokban	313
10.4.	Minisztériumok néhány országban	167	18.4.	Vasháromszög: az Egyesült Államok esete	318
10.5.	Kormányzati minisztérium struktúrája	167	19.1.	A közpolitikai folyamat szakaszai	330
10.6.	Nők a hivatalokban és a munkaerőpiacon	173	19.2.	Az innováció diffúziója	333
10.7.	A bürokratikus akadályok érzékelése	175	20.1.	Gazdaságiszabadság-index	348
11.1.	Többszintű kormányzás az Európai Unióban	181	20.2.	A jóléti kiadások összehasonlítása	349
11.2.	A kormányzat négy szintje	182			
11.3.	A hatáskörök szétterítése az unitárius rendszerekben	183			
12.1.	Jobb vagy rosszabb lett az élet, mint 50 évvel ezelőtt?	206			
12.2.	A kormányba vetett bizalom mértéke	207			

TÁBLÁZATOK

1.1.	A hatalom három dimenziója	8	11.4.	Az Egyesült Államok és az Európai Unió összehasonlítása	191
1.2.	A bal- és jobboldal tematikus ellentétei	10	11.5.	A helyi önkormányzatok szerkezete	193
1.3.	Politikai rangsorok összehasonlítása	15	12.1.	A Huntington-féle államok és civilizációk	209
1.4.	A gazdaságok teljesítményének összehasonlítása	16	13.1.	A politikai részvétel formái	220
2.1.	A politikatudomány néhány elmélete	20	13.2.	Nők a végrehajtó hatalomban (válogatás)	227
3.1.	A kvalitatív és kvantitatív módszerek összevetése	42	14.1.	A közösségi média típusai	238
3.2.	Az összehasonlítással kapcsolatos kihívások	47	14.2.	Az internet és az arab tavasz	249
4.1.	Államok jövedelmük szerint	61	15.1.	A parlamenti választási rendszerek összehasonlítása	254
4.2.	Az állammal szemben megfogalmazott 10 kritika	66	15.2.	Német szövetségi parlamenti választások, 2017	258
4.3.	A törékenyállam-index	68	15.3.	Francia elnökválasztás, 2002	260
5.1.	A demokratikus rendszer jellemzői	71	15.4.	Elnökválasztások összehasonlítása	261
6.1.	Az autoriter rendszerek jellemzői	90	16.1.	Európa nagyobb pártcsaládjai	275
6.2.	Az autoriter rendszerek típusai	94	17.1.	A gazdaság és a választói magatartás	294
6.3.	A ma is létező kommunista pártállamok	97	17.2.	A magasabb választási részvétel receptje	298
7.1.	A legfelsőbb bíróságok és az alkotmánybíróságok összehasonlítása	113	17.3.	Azok az országok, ahol kötelező a szavazás	298
8.1.	Az államfői tisztség betöltésének különféle módjai	126	18.1.	Az érdekvédő és az érdekérvényesítő csoportok összehasonlítása	309
8.2.	A korlátozott elnöki rendszer	127	18.2.	Híres társadalmi mozgalmak	317
8.3.	Végrehajtó hatalom a parlamentáris rendszerekben	132	18.3.	Pártok, érdekcsoportok és társadalmi mozgalmak összehasonlítása	317
8.4.	A félelnöki rendszerek jellemzői	135	18.4.	Társadalmi szervezetek Kínában	319
8.5.	Kormányformák összehasonlítása	136	19.1.	A döntéshozatal három módja	326
8.6.	A korlátlan elnöki végrehajtó hatalom	137	19.2.	Közpolitikai eszközök: a dohányzás példája	329
9.1.	A felsőházak összehasonlítása	152	19.3.	A szakpolitikai eredmények manipulálása	332
10.1.	Az e-kormányzati csatornák használatának elterjedtsége	165	19.4.	A közpolitikai konvergencia mechanizmusai	336
11.1.	Regionális kormányzat unitárius államokban	184	19.5.	Doing Business Index	336
11.2.	A világ föderációi	185	19.6.	Közpolitika demokratikus és autoriter rendszerekben	338
11.3.	A föderalizmus előnyei és hátrányai	189	20.1.	A politikai gazdaságtan öt megközelítésmódja	345
			20.2.	A jóléti intézkedések válfajai	349

TÉRKÉPEK

1.1.	Humán fejlettségi index (Human Development Index)	14	6.1.	A korrupcióészlelési index	104
4.1.	Egy megosztott világ: a világ államai	54	8.1.	Kormányformák	134
4.2.	Szovjet utódállamok	59	11.1.	A világ föderációi	185
4.3.	Szomália vitatott határai	61	11.2.	Belgium régiói	188
4.4.	Állam nélküli kurdok	63	11.3.	A Dél-afrikai Köztársaság tartományai	191
5.1.	Az arab tavasz	85	11.4.	Ausztrália városai	194
			18.1.	A civil társadalom globális helyzete	319

ELŐSZÓ

Észak-Koreában az uralkodó rezsim nukleáris próbarobbantást hajt végre. Zimbabweben a hadsereg eltávolítja az államfőt a hatalomból. Indiában az egykor dominánsan uralkodó párt súlyos vereséget szenved a választásokon. Az Egyesült Királyságban a kormány az Európai Unió elhagyásáról szóló tárgyalásokkal küszködik. Oroszországban újra választják Vlagyimir Putyint. Az északi féltekén emberek milliói tapasztalják meg a rekord mértékű kánikulát. Az Egyesült Államok elnöke kereskedelmi háborút indít országa legjelentősebb kereskedelmi partnerei ellen, miközben minden eszközzel akadályozza a hivatalos vizsgálatot az elnökválasztás orosz befolyásolása kapcsán.

Miért történik mindez, és mit is jelent valójában? Hogy megválaszoljuk ezeket a kérdéseket, először el kell helyeznünk bizonyos folyamatokat egy szélesebb keretrendszeren belül. Miért működnek különböző politikai rendszerek különböző módon, a különböző kormányzatok hatalmi potenciálja miként befolyásolja tevékenységüket, és milyen érzésekkel fogadják az állampolgárok a változásokat? Miért vezetnek egyes országokat elnökök, míg másokat miniszterelnökök? Miért van bizonyos országokban egyetlen domináns politikai párt, míg másokban több tucat? És mi a különbség a legfelsőbb bíróságok és az alkotmánybíróság között?

Ilyen kérdéseket kíván megválaszolni az összehasonlító politikatudomány. Nemcsak a politika és a kormányzat alapvető szabályainak megértését segíti, hanem eligazít bennünket a hírek világában is. Olvasgatni a híreket ugyanis egy dolog, az azonban, hogy képesek legyünk kontextusukban megérteni azokat, egy teljesen más feladat. És ahogy a technológia, a kereskedelem és a tudományok fejlődésével egyre közelebb kerülünk egymáshoz, úgy a világ egyik sarkában történtek is hatással lehetnek a világ másik pontján történetekre: emiatt lesz igazán fontos az, hogy megértsük azokat a változásokat, amelyek befolyásolhatják életünket. A különböző kormányzatok és politikai rendszerek tanulmányozásával sokkal jobban megérthetjük a saját országunk, illetve más országok és más kormányzatok politikai döntéseinek hátterét is.

Ez a könyv arra hivatott, hogy bevezesse minden olvasóját az összehasonlító kormányzattanba és az összehasonlító politikatudományba. A következő fejezetek célja az, hogy sokrétű és könnyen érthető útmutatót biztosítson a politikatudomány ezen részterületeit vizsgáló kurzusok számára. A könyv áttekinti az összehasonlítás különféle módszereit és elméleteit, megvizsgálja a demokratikus és autoriter rendszerek közötti különbségeket, a kormányzatok intézményeinek és a politikai részvételnek a különféle formáit.

Ahogy az előző kiadás, úgy ez a könyv is tematikusan halad, a fejezeteket így három blokkra oszthatjuk:

Az első blokk (1–6. fejezet) adja meg az alapokat, áttekinti az összehasonlító politikatudomány alapfogalmait, majd az azt követő fejezetekben tárgyalja az összehasonlítás elméleti és módszertani hátterét, az állam működését és a demokratikus, illetve autoriter rendszerek jellemzőit.

- ◆ A második szakasz (7–12. fejezet) az intézményekre koncentrál, amelyek a politikatudomány fő vizsgálati tárgyát adják. Ez a blokk az alkotmányokról szóló fejezettel nyit: az alkotmányokra olyan térképként tekint, amelynek segítségével fogalmunk lehet arról, hogyan is működnek és hogyan viszonyulnak egymáshoz a politikai intézmények. Az ezt követő fejezetek a végrehajtó és törvényhozó hatalmat, a bürokráciát, a szubnacionális és helyi önkormányzatokat vizsgálják meg, majd a blokkot a politikai kultúráról szóló fejezet zárja, amely segít megérteni a kormányzat és a politika működését egy kicsit tágabb kontextusban is.
- ◆ A harmadik blokk (13–20. fejezet) a politikai folyamatokat vizsgálja. Ez a blokk a politikai részvétel különféle formáinak áttekintésével kezdődik, aztán a politikai kommunikációra, a pártokra, a választásokra, a szavazókra és érdekcsoportokra fókuszál. A könyv zárófejezetei a közpolitika és politikai gazdaságtan kérdéseit tárgyalják.

A könyv célja, hogy különböző országok hallgatói igényeinek is meg tudjon felelni, hogy a kormányzattan és a politikatudomány alapvető kérdéseit többféle szempontból közelítse meg. Sok olvasó talán az első (és lehet, hogy az egyetlen) olyan kurzuson vagy modulban találkozik ezzel a könyvvel, amely nem is a fő szakjához kapcsolódik, vagy talán csak merő érdeklődésből vett fel egy politikával foglalkozó kurzust, de az is lehet, hogy kifejezetten ilyen szakirányon tanul. Bármilyen is ösztönzi az olvasót, a következő fejezetek célja az, hogy segítsen eligazodni a politika és kormányzatok különböző formái között széles e világon.

KÉT KULCSFONTOSÁGÚ TÉMA: DEMOKRATIKUS VISSZAESÉS ÉS CSÖKKENŐ BIZALOM

A politika mindig is tele volt drámával, csak ritkán volt nyugodtnak és békésnek nevezhető. Szüntelen harc folyik a hatalom és a befolyás megszerzéséért, folytonosan változnak az igények és szükségletek, hősök és gonoszok képzetét alakítja ki a közéletben, akiknek kormányzása olykor inspirálja, máskor feldühíti a közvéleményt. A közelmúltban helyenként nagyon intenzív és gyors változások mentek végbe: ezek egyszerre jelentenek új lehetőségeket és kényszereket az országok számára fejlődésük tekintetében. Az említett változások közül az alábbi kettő mindenképpen kiemelkedik a többi közül:

- ◆ *A demokrácia visszaesése.* Nem is olyan rég a demokraták még lelkesen tekintettek a jövőbe: a Szovjetunió elvesztette befolyását Kelet-Európa felett, Latin-Amerikában és Afrika szubzaharai régióiban megszűntek a katonai kormányok, az arab tavasz égisze alatt demokratikus megmozdulások indultak Észak-Afrikában és a Közel-Keleten. Egy ismert politikatudós például annyira fellelkesült, hogy a liberális demokrácia győzelmét és a „történelem végét” is meghirdette (lásd az 5. fejezetet). Az utóbbi időben azonban a demokrácia láthatóan küszködik, a politikai és polgári szabadságjogok még olyan országokban is csorbát szenvednek, ahol a demokráciának nagy hagyományai vannak – így például az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Franciaországban vagy éppen Japánban. Eközben pedig sok korábban már demokratizálódott országban láthatóan jelentős visszaesést lehet megfigyelni, a hála az egyre erősödő autoriter vezetőknek és politikai pártoknak.
- ◆ *Csökkenő bizalom a kormányzatban.* Újabban a világ sok országának állampolgárai fejezik ki elégedetlenségüket a kormányzatok teljesítménye kapcsán, és sokkal kisebb bizalmat éreznek vezetőik iránt, sőt egyre inkább érzik magukat politikailag és gazdaságilag marginalizáltnak. Sokan veszélyeztetve látják azokat a politikai, szociális és gazdasági értékeket, amelyek meglétét korábban természetesnek vették. Ezek a félelmek, amelyek lehetnek valóságok vagy képzeltek is, sok esetben azt eredményezik, hogy a populizmus újabb hullámaint meglovagló politikai vezetők ujjal mutogathatnak a politikai és gazdasági elitre. A politikai és gazdasági megosztottság sosem látott méreteket öltött, megszületett egy új igény arra, hogy a hatalom visszakerüljön a „néphez”, és a bevándorlás és a globalizáció növekedésével újra fellángolt a nacionalizmus, fizikai és jogi értelemben vett falak és akadályok felállítása iránti igények fogalmazódtak meg.

Ez a két téma végigkíséri a soron következő fejezeteket. Nem csupán a politikai rendszerek felépítését és az állampolgárokhoz való viszonyát, hanem a demokrácia és az autoriter rendszerek változó helyzetét, a populizmust, a nacionalizmust és a globalizációt is vizsgáljuk. Ilyeténképpen átláthatóbbá válnak az összehasonlító politikatudomány tágabb és általános kérdései is: kinek van hatalma, kinek nincs, hogyan változnak a hatalmi viszonyok, és hogyan működnek a politikai rendszerek.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A könyv megírása csapatmunka volt, amely nagyban függ a kiadó pozitív hozzáállásától (az írás olykor magányos munka) és a szerzők profizmusától. A Red Globe Press mindkét tekintetben tökéletes munkatárs. A szerzők szeretnék köszönetüket nyilvánítani Lloyd Langmannak, aki mindig alaposan, fókuszálva és higgadtan vezette a projektet; Peter Atkinsonnak a részletes és kreatív munkájáért, amellyel segítette a projekt befejezését; Anne Hallidaynek a kiváló olvasószerkesztői hozzájárulásáért és Amy Brownbridge-nek az akkurátus munkájáért, amely elengedhetetlen volt a könyv elkészítéséhez. A szerzők köszönetet mondanak továbbá a tizenöt név nélküli szaklektoroknak, négynek az Egyesült Királyságból, háromnak az Egyesült Államokból, kettőnek Hollandiából és egynek-egynek Ausztráliából, Hongkongból, Új-Zélandból, Lengyelországból, Svédországból és az Egyesült Arab Emírségekből. A szaklektorok sok hasznos észrevétellel segítettek tovább javítani az új kiadást. Köszönet jár továbbá sok más szakértőnek, akik nemhivatalos visszajelzéseikkel segítették a Red Globe Press munkáját, amelyek közül sok be is került az új kiadásba. Végezetül pedig John McCormick sok szeretettel ajánlja a könyvet Leanne-nek, Iannek és Stuartnak, minden jóért, amivel megszépítették az életét.

A SZERZŐKRŐL

Rod Hague és Martin Harrop a nagy-britanniai Newcastle-i Egyetem oktatói. John McCormick a politikatudomány professzora az Indianai Egyetem indianapolisi campusán, az Amerikai Egyesült Államokban. Legutóbbi publikációi: *Cases in comparative government and politics* (2019); *Understanding the European Union* (7. kiadás, 2017), *Environmental politics and policy* (2017).

SEGÉDLET A „REFLEKTORFÉNYBEN” CÍMŰ ALFEJEZETEKHEZ

A *Reflektorfényben* című alfejezetek 18 ország politikai rendszerébe nyújtanak betekintést. Ezek az alfejezetek a tankönyv törzsszövegének leggyakrabban idézett témáit kívánják demonstrálni: adott ország rövid portréját adják, a politika országra jellemző sajátosságainak tömör leírásával szolgálnak, a legalapvetőbb demográfiai és gazdasági adatokat tárják az olvasó elé, illetve egy rövid esettanulmányt is tartalmaznak a fejezet témájához kapcsolódóan.

Kormányforma	A kormányzat formájának általános leírása, beleértve az állam alapításának évszámát és a legfrissebb alkotmány elfogadásának idejét.
Végrehajtó hatalom	A végrehajtó hatalom formája és szerkezete.
Törvényhozó hatalom	A törvényhozó hatalom formája és szerkezete.
Igazságszolgáltatás	Az igazságszolgáltatás formája és szerkezete.
Választási rendszer	A választási rendszer formája és szerkezete.
Pártok	Az adott ország pártrendszerének és a legfontosabb pártoknak a vázlatos ismertetése.
Népesség	A Világbank 2017-es adatai (2018).
Bruttó hazai termék (GDP)	Egy ország által előállított áruk és szolgáltatások összértéke amerikai dollárban. A Világbank 2017-es adatai alapján.
Egy főre jutó bruttó hazai termék	Egy ország által előállított áruk és szolgáltatások egy főre jutó összértéke amerikai dollárban. A Világbank 2017-es adatai alapján.
Demokráciaindex szerinti besorolás	Az Economist Intelligence Unit mutatója (2017), amely az államokat az alábbi kategóriákba sorolja: teljes demokráciák, sérült demokráciák, hibrid rezsimek vagy autoriter rezsimek.
Freedom House besorolása	A Freedom House mutatója (2018), amely az államokat az alábbi kategóriákba sorolja: szabad, részben szabad vagy nem szabad.
Humán fejlettségi index szerinti besorolás	Az ENSZ Fejlesztési Programjának mutatója (2018), amely az államokat az alábbi kategóriákba sorolja: nagyon magas, magas, közepes vagy alacsony.

OLVASÓI SEGÉDLET

Legfontosabb állítások

Minden fejezet hat fő állítással kezdődik, amelyekkel a fejezet leglényegesebb pontjait kívánják kiemelni a szerzők.

LEGFONTOSABB ÁLLÍTÁSOK

- ◆ Többféle felépítésű és méretű érdekcsoport létezik, amelyek a célok, módszerek és befolyásolási képesség tekintetében nagyon eltérők lehetnek.
- ◆ A politikai pártokhoz hasonlóan az érdekcsoportok is viszonylag új kiegészítő elemei a formális kormányzati folyamatoknak.
- ◆ Az érdekcsoportok egyszerre használják a befolyásolás direkt és indirekt csatornáit. Ahol a kormányzattal való kötelékek kifejezetten erősek, fennáll a veszélye annak, hogy olyan kormányzati helyek jönnek létre, amelyek bizonyos érdekcsoportokat előnyben részesítenek.
- ◆ A pluralizmust gyakran kapcsolják össze az érdekcsoportok tanulmányozásával, de nem biztos, hogy ez a jelenség írja le a legjobban, hogyan működnek ezek az érdekcsoportok a gyakorlatban.
- ◆ Az érdekcsoportokat gyakran kiegészítik a szélesebb társadalmi mozgalmak, amelyek tevékenysége kihívást jelent a részvétel hagyományos formáival szemben.
- ◆ Amíg a demokratikus kormányokat túlságosan is befolyásolhatják az érdekcsoportok, addig az autoriter államokban ez épp fordítva működik.

Áttekintés

Minden fejezet tartalmazza az adott téma áttekintését tágabb kontextusban elhelyezve azt, és bemutatja a legfontosabb kérdésköröket.

Érdekcsoportok: áttekintés

Az **érdekcsoportok** olyan szervezetek, amelyek a kormányzat formális struktúráján kívül igyekeznek befolyásolni a közpolitikai döntéshozatalt. Ezt részben a kormányra és a közigazgatásra való közvetlen nyomásgyakorlással, részben pedig a média és a közvélemény befolyásolása révén közvetett módon teszik. Számos formában működhetnek, ideértve a munkáltatók szervezeteit, a fogyasztói csoportokat, a szakmai szervezeteket, a szakszervezeteket és az egyetlen ügy érdekében létrehozott csoportokat (single-issue groups). Elsősorban országosan működnek, de helyi és nemzetközi szinten is megtalálhatók.

Érdekcsoport

A közpolitikai döntéshozatalt és a kormányzat munkáját kívülről befolyásoló szervezet. Nem kormányzati szervezatként (non-governmental organization, NGO) is ismerik.

Fogalmak

Amikor egy kulcsfogalom első alkalommal jelenik meg a szövegben, vastag betűvel van szedve, a definíciója pedig mindig megjelenik a törzsszöveg mellett. A definíciók a lehető legtömörebb, leghatékonyabb módon vannak megfogalmazva, a kulcsfogalmak pedig fel vannak sorolva az aktuális fejezet végén.

Bevezetés

Amíg a legtöbb kormányzati intézményről említést tesznek a nemzeti alkotmányok, addig az érdekcsoportok (a politikai pártokhoz hasonlóan) ezeken a formális struktúrákon kívül jönnek létre és működnek. Az érdekcsoportok egymástól eltérő módokon jöhetnek létre, de a célja mindegyiknek az, hogy anélkül alakítsák a politikát, hogy közben részeseivé váljanak a kormányzatnak. Többféle típusú érdekcsoport létezik, és eltérő – direkt és indirekt – módszereket alkalmaznak céljaik eléréséhez. Az érdekcsoportok eleven közössége általában egy egészséges civil társadalom jele, azonban ha a különböző érdekek hatása és az ezeket az érdekeket támogató csoportok helyzete kiegyensúlyozatlan, akkor az érdekcsoportok jelenléte könnyen állíthat akadályt a választások révén kifejezett közakarat érvényesítése elé.

Bevezetés

Minden fejezet egy 250 szavas bevezető szövegrésszel kezdődik, amely felvázolja az adott fejezet tartalmát, egyfajta betekintést ad abba, mi várható a következő oldalakon.

Érdekvédő csoport

Olyan érdekcsoport, amely szelektíven, a saját tagjai számára igyekszik hasznot biztosítani, vagy azokat kormányzati pozícióba helyezni.

A politikai pártokhoz hasonlóan az érdekcsoportok a társadalom és a kormány közötti kommunikáció egyik legfontosabb csatornáját jelentik, főleg a demokráciákban. A pártokhoz képest azonban sajátosabb céljaik vannak: úgy kívánják befolyásolni a kormányzatot, hogy közben nem válnak annak részévé. Nem indulnak a választásokon, hanem pragmatikusan választják ki azt a befolyásolási eszközt, amely a legcélravezetőbbnek tűnik az adott hatalmi struktúrával szemben. Bármilyen legális (olykor pedig illegális) rendelkezésükre álló csatornát használnak céljaik elérése érdekében.

Típus	Mi vagy ki áll az érdeklődés fókuszában?
Gazdasági	Gazdasági – vállalati, ipari, termelési, kereskedelmi és munkavállalói – érdekekkel rendelkező emberek csoportja.
Nyilvános	Közügyekkel kapcsolatos – fogyasztói, közegészségügyi, emberi jogi, környezetvédelmi – érdekek.
Szakmai	Bizonyos foglalkozási csoportok – jogászok, orvosok, egyetemi professzorok – érdekek.
Egyetlen ügyre fókuszáló	Különleges és konkrét ügyek – így például az állatok jogai vagy a családon belüli erőszak.
Vallási	Adott valláshoz kapcsolódó célok és ügyek, gyakran erkölcsi kérdésekkel egybefonóva.
Kormányzati	Városi, helyi vagy regionális kormányzat érdekeit képviseli az országos kormányzat felé.
Intézményi	Kormányzatot befolyásoló köztisztviselők, még ha nem is érdekcsoportként szerveződnek. Ilyenek lehetnek a kórházak, egyetemek vagy a hadsereg.

Ábrák

A könyvben megjelenő ábrák célja, hogy vizualizálják a fejezetek törzsszövegében tárgyalt témákat.

Táblázatok

A téma kapcsán a törzsszövegben felbukkanó kulcsfontosságú jelenségek és statisztikák vizuális megjelenítése a cél.

18.1. táblázat. Az érdekvédő és az érdekvényesítő csoportok összehasonlítása

	Érdekvédő	Érdekvényesítő
Célok	Egy érdek védelmezése	Egy ügy előmozdítása
Tagság	Zárt: korlátozott a tagsága	Nyílt: bárki csatlakozhat
Státusz	Bennfentes: gyakran konzultál a kormánnyal és aktívan fenntartja ezt a szerepet	Külvilági: ritkán konzultál a kormánnyal, a közvéleményt és a médiát célozza
Elsőnök	Szelektív: csak a csoporttagok előnyét szolgálja	Kollektív: az előnyeit nem csak a tagok élvezik
Fókusz	Az országos kormányt igyekeznek befolyásolni a tagokat érintő ügyekben	Országos és nemzetközi szervezetek is befolyásol, sokféle politikai kérdésben

18.1. Fókuszban Lobbizás

Bár a lobbizás és a lobbizás kifejezés mára messze eltávolodott eredeti jelentésétől (a brit parlament folyosójától), a lobbizás továbbra is a nyomásgyakorló csoportok egyik legfontosabb eszköze a törvényhozók befolyásolására (lásd Godwin et al. 2013; Bitonti–Harris 2018). A lobbizást általában olyan szakemberek, akik vállalatoknak vagy az érdekcsoportok kommunikációjával foglalkozó lobbicegnek dolgoznak. Ezeket a szolgáltatásokat manapság már nemcsak a kormányzati kapcsolatokra szakosodott vállalatok és lobbicegek végzik, hanem ügyvédi irodák és tanácsadó cégek megfelelő alegységei is.

A lobbizás három okból kifolyólag egyre fontosabb:

- ◆ A kormányzati szabályozás köre egyre növekszik. Egy sokféle érdekcsoportnak dolgozó, szakosodott lobbiceg hatékonyabban tud figyelni a benyújtott törvénytervezetekre és rendelkezletekre, mintha az érdekcsoportoknak erre külön-külön kellene figyelniük.
- ◆ A PR-kampányok egyre kifinomultabbak, az érdekcsoportok tagjaira, a közvéleményre és a kormányzatra egyetlen közös projekt révén igyekeznek hatást gyakorolni.
- ◆ Mára számos vállalat közvetlen kapcsolatban áll a kormánnyal, és nem a hagyományos érdekvédelmi szervezeteken keresztül jutnak el a döntéshozókhoz. A vállalatok számára, legyenek azok nagyok vagy kicsik, a lobbicegek alkalmazása segítséget jelent a kormányzati ügyintézés vagy a törvényhozók megkörméyezésében, mivel ezek segítségével sokkal gyorsabban érhetők el az eredmények, mint a hagyományos szervezeteken keresztül.

Forgóajtó jelensége

Az a jelenség, amikor a törvényhozók vagy hivatalnokok a törvényhozás és a bürokratikus szabályozás által érintett cégek vezetői lesznek, vagy éppen fordítva, a szabályozás által érintett cégek vezetőiből lesznek törvényhozók vagy vezető hivatalnokok.

A lobbivállalatok legalapvetőbb jellemzője a személyes kapcsolat, ami leginkább az Egyesült Államokban jelent problémát a forgóajtó jelensége miatt. A lobbizásban az a lényeg, hogy kiket ismer a lobbista, hiszen a törvényhozó akkor veszi fel a legnagyobb valószínűséggel a telefont, ha a hívó fél egy volt kollégája. A forgóajtó jelenséget tanulmányozó kutatók egyike azonban arra is rámutatott, hogy a döntéshozóhoz való privilegizált és személyes hozzáférés helyett sok ügyfél számára ma már sokkal fontosabb az, hogy a politikai döntéshozatali folyamatról személyes tapasztalattal rendelkező lobbista személye valamilyen formában biztosított legyen a megbízói számára az egyre inkább diszfunkcionális és egyre kevésbé kiszámítható politikai rendszerrel szemben (LaPira–Thomas 2017).

Fókuszban

Minden fejezet két Fókuszban című blokkot tartalmaz, amelyek alapos és mélyreható analízissel egészítik ki a fejezet témáját.

Reflektorfényben

Minden fejezet tartalmaz egy-egy kiemelt példát, amely egy államról szóló esettanulmány, kiegészítve a legfontosabb statisztikai adatokkal.

REFLEKTORFÉNYBEN: EGYIPTOM

RÖVID PORTRÉ

Egyiptom régóta fontos szereplő a közel-keleti politikában, nemcsak az arab nacionalizmusban játszott úttörő szerepének köszönhetően, hanem a hidegháborúban és az arab–izraeli konfliktusban betöltött stratégiai jelentősége miatt is. Az ország ráadásul az arab tavasz gyújtópontja is volt, tekintve, hogy a demokráciapárti tüntetések Hoszni Mubárak bukásához vezettek 2011-ben. A 2012-es demokratikus választásoknak köszönhetően Muhammad Morszi került hatalomra, akit a következő évben egy katonai puccs segítségével bukkantak meg. Az egyiptomiak mai bizonytalan helyzetét tükrözi, hogy a demokráciaindex hibridről autoriter rezsimmé fokozta le az országot. Az arab világban Száúd–Arabia után Egyiptom a második legerősebb gazdaság, az erőforrásai azonban szegényesek. Gazdasági teljesítménye nagyban függ a turizmustól, a mezőgazdaságtól és a külföldön dolgozó egyiptomiak hazautalásaitól. Az országban egyre nagyobb mértékűet okoz a gyorsan növekvő népesség igényeinek kielégítése és az iszlám radikálisizmussal potenciális fenyegetésnek letérése.

Kormányforma	Unitárius felelősi köztársaság. A modern államot 1952-ben alapították, a hatályos alkotmányt 2014-ben fogadták el.
Végrehajtó hatalom	Félelőki, az elnököt közvetlenül választják legfeljebb két négyéves ciklusra. Az elnök a miniszterelnökkel együtt kormányoz, aki a néppülső felé elszámoltatható kabinetet vezet. Nincs alelnök.
Törvényhozó hatalom	Egykamarás Néppülső (Madszisz el-Saab) 567 taggal, akik közül 540 újraválasztható tagot négy évre választanak, 27 tagot pedig az elnök nevez ki.
Igazságszolgáltatás	Az egyiptomi jog a brit, olasz és napóleoni jog keveréke. Az Alkotmánybíróságnak fontos szerepe volt az elmúlt időszak politikai átállásában: 21 tagját az elnök nevezi ki élethosszig, bár a köztársasági elnök jogát 70 év.
Választási rendszer	Az elnökválasztás kétfordulós, az első fordulóban a győzelemhez a szavazatok abszolút többsége szükséges, a Néppülső pedig vegyes többségi rendszerben választják: a tagok kétharmadát pártlistás arányos rendszerben, egyharmadát pedig szokatlan módon, két nagy kerületben, többmandátumos többségi rendszerben.
Pártok	Többpártrendszer, de az elmúlt időszak instabilitása miatt bizonytalan. A pártok a pozíciók és az ideológiák széles körét képviselik.

95,7 millió Néppülső

135 milliárd USD Bruttó hazai termék (GDP)

2 412 USD Egy főre jutó GDP

Demokrácia-index besorolás

- ✗ Teljes demokrácia
- ✗ Sérült demokrácia
- ✗ Hibrid rezsim
- ✓ Autoriter
- ✗ Nem besorolt

Freedom House besorolása

- ✗ Szabad
- ✗ Részben szabad
- ✓ Nem szabad
- ✗ Nem besorolt

Humán fejlettségi index besorolás

- ✗ Nagyon magas
- ✗ Magas
- ✓ Közepes
- ✗ Alacsony
- ✗ Nem besorolt

AJÁNLOTT KÉRDÉSEK

- ◆ Mivel járulnak hozzá az érdekcsoportok a demokráciához és mit vesznek el tőle?
- ◆ Létezik-e az érdekcsoportok hierarchiája, amely miatt néhány csoport előnyt élvez más csoportokkal szemben, vagy pedig a csoportok pusztán száma és sokfélesége az érdekek kiegyenlítéséhez vezet?
- ◆ Milyen mértékben korlátozzák a politikai elképzelések piacának működését a különérdekek?
- ◆ A lobbizás természetes és elkerülhetetlen része a demokratikus folyamatnak?
- ◆ Létezik-e pluralizmus vagy ez csak egy elméleti lehetőség, amelyet állás a különféle érdekek egyenlőlen befolyása?
- ◆ Mennyiben jellemző a korporatizmus a demokráciákra és az autoriter rezsimre?

ALAPVETŐ FOGALMAK

- ◆ Agytröszt
- ◆ Civil társadalom
- ◆ Csúcsszervezet
- ◆ Érdekcsoport
- ◆ Érdekvényesítő csoport
- ◆ Érdekvédő csoport
- ◆ Forgóajtó jelensége
- ◆ Korporatizmus
- ◆ Lobbizás
- ◆ Nimby
- ◆ Pluralizmus
- ◆ Sűrűség
- ◆ Társadalmi mozgalom
- ◆ Úgyhálózat
- ◆ Vasháromszög

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

Bitonti, Alberto – Phil Harris (szerk.): *Lobbying in Europe. Public affairs and the lobbying industry in 28 EU countries*. London, Palgrave Macmillan, 2018. A Európai Unió belüli lobbizásról szóló könyv, fejezetekkel valamennyi tagállamról.

Cavatorra, Francesco (szerk.): *Civil society activism under authoritarian rule. A comparative perspective*. London – New York, Routledge, 2012. Az autoriter rezsimekben működő érdekcsoportokról szóló legfrissebb kutatások egyike.

Edwards, Michael (szerk.): *The Oxford handbook of civil society*. Oxford, Oxford University Press, 2011. Szerkesztett kötet a civil társadalomról, fejezetekkel az egyes szektorokról a világ különböző részeiről.

Staggenborg, Suzanne: *Social movements*. Oxford, Oxford University Press, 2016. A társadalmi mozgalmakról, a módszereikről és a hatásaikról szóló tankönyv, külön tekintettel a női, az LGBTQ+ és a környezetvédő mozgalmakra.

Yadav, Vineeta: *Political parties, business groups, and corruption in developing countries*. Oxford, Oxford University Press, 2011. A fejlődő államokban az üzleti lobbizás és a korrupció összefüggéseit vizsgáló tanulmány.

Zetter, Lionel: *Lobbying. The art of political persuasion*. Petersfield, Harriman House, 2014. A lobbizásról globális szempontú megközelítés, fejezetekkel Európáról, az Egyesült Államokról, Ázsiáról és a Közel-Keletről.

Ajánlott kérdések

Minden fejezet hat vitaindító kérdéssel zárul, amelyek a tudás megszilárdítását célozzák a legfontosabb kérdések beemelésével, hogy a tanterem falai között és a kutatómunka keretében is ösztönözzék a közös gondolkodást.

Alapvető fogalmak

Az alapvető fogalmakat tartalmazó lista arra hivatott, hogy segítse memorizálni a kulcsfogalmakat és a mögöttük rejlő gondolatokat. A kulcsfogalmak a fejezetben definiálva együtt szerepelnek a törzsszöveg melletti szövegdobozokban.

Ajánlott olvasmányok

Egy rövid, hat elemből álló bibliográfia, amely ajánlott szövegeket tartalmaz minden fejezet végén a fejezet témájával kapcsolatban. A szövegek a legfrissebb, legjelentősebb és leghasznosabb olvasmányok az adott kérdéskörrel kapcsolatban.

SEGÉDLET A WEBOLDALHOZ

Ehhez a könyvhöz kapcsolódik egy honlap is, amely rengeteg segédanyagot biztosít az oktatók és a hallgatók számára. Lásd: www.macmillanihe.com/companion/HHM-CGP-11

HALLGATÓKNAK

Kiemelt példák térképei

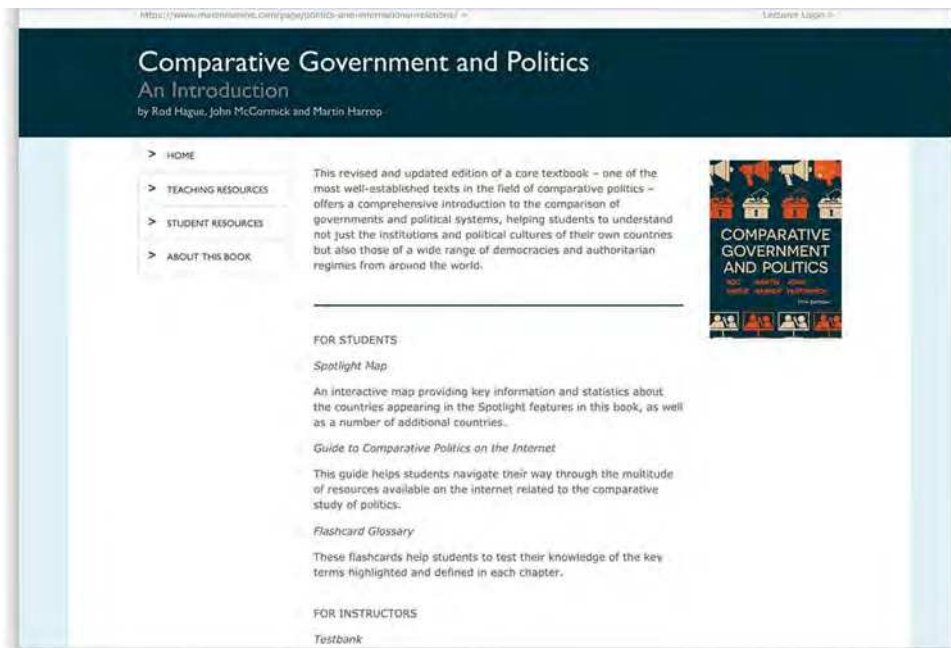
Az interaktív térkép alapvető információkat és statisztikákat nyújt a kiemelt példákban megjelenő és sok más országról is.

Összehasonlító politikatudomány az interneten

Ez a segédlet segíti eligazítani a hallgatókat az interneten elérhető összehasonlító politikatudományi források tömkelegében.

Szószedetes tanulókártyák

Ezek a tanulókártyák segítik a hallgatókat, hogy letezzeljék tudásukat a különböző fejezetekben kiemelt és definiált kulcsfontosságú kifejezéseket illetően.

OKTATÓKNAK

Tesztzorok

Egy 500 tesztből álló tesztzor várja az odalátogatókat, feleletválasztós és igaz-hamis kérdésekkel, amelyek fejezetekre bontva kéri vissza a könyv anyagát.

PowerPoint-diasorok

Minden fejezethez elérhető egy PowerPoint-diasor; ezeket az oktatók használhatják és személyre szabhatják az előadásaikhoz.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kiadó szeretne köszönetet nyilvánítani a következő adatok, ábrák, táblázatok újrafelhasználásának engedélyéért az alábbi kiadóknak:

- ◆ A SAGE Publicationnek az 1.2. és 17.1. táblázatért.
 - ◆ Az Interparlamentáris Uniónak a 3.3., 9.4., 9.5., 13.3. és 15.2. ábrákért, valamint a 9.1. táblázatért.
 - ◆ A Swiss Economic Institute-nak a 3.4. ábráért.
 - ◆ A Center for Systemic Peace-nek az 5.3. ábráért
 - ◆ A World Values Survey-nek a 9.7. és 12.4. térképért (Inglehart-Welzel kulturális térkép, WVS-6 [2015]. Forrás: www.worldvaluessurvey.org).
 - ◆ A World Economic Forumnak a 10.7. ábráért.
 - ◆ Az International Telecommunication Unionnak a 14.2. ábráért és 14.2. táblázatért.
 - ◆ Az Organisation for Economic Co-operation and Developmentnek (OECD) a 18.3. és 20.2. ábráért.
 - ◆ A Világbanknak a 19.5 táblázatért (World Bank Group. 2016. Doing Business 2017: Equal Opportunity for All. Washington, DC: World Bank. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/25191> License: CC BY 3.0 IGO.).
- A Fraser Institute-nak a 20.1. ábráért (James Gwartney, Robert Lawson, and Joshua Hall (2017), 'Exhibit 1.2a: Summary Economic Freedom Ratings for 2015', Economic Freedom of the World: 2017 Annual Report, Fraser Institute, pp. 7–8. www.fraserinstitute.org/studies/economic-freedom).
- ◆ A Fund for Peace-nek a 4.3. táblázatért.
 - ◆ A Comparative Constitutions Projectnek a 7.3. ábráért.
 - ◆ Az International Labour Organizationnek a 10.2., 10.3., és 10.6. ábráért.
 - ◆ A Taylor & Francis-nek a 17.1. ábráért.
 - ◆ Az Oxford University Press-nek a 4.2 és 16.3. ábráért.

ALAPFOGALMAK

1

Forrás: iStock/araelf

BEVEZETÉS

Bármilyen téma vizsgálatát legkézenfekvőbb az alapfogalmak áttekintésével kezdeni. A legtöbb politikatudományi kifejezést a legegyszerűbb nyelvezettel határozzuk meg: a *kormányzat*, a *politika*, a *hatalom* és az *autoritás* egyszerű fogalmak. Azonban, ahogy azt látni fogjuk, ez nem jelenti azt, hogy könnyen definiálhatók, és a politikatudomány szakértői sem egységesen alkalmazzák a terminológiát.

Ez a nyitófejezet a *kormányzat* és a *kormányzás* fogalmát hivatott tárgyalni, amelyek kapcsolódó fogalmak ugyan, de a jelentésük mégis különböző: az előbbi a kormányzati intézményekre helyezi a hangsúlyt, míg az utóbbi a kormányzás folyamatára. Aztán áttérünk a *politika* fogalmára, amelynek fő komponenseit viszonylag könnyű azonosítani, bár a határvonalak ott sem mindig világosak: vajon egy adott döntés meghozatalára vagy versengésre, hatalmi harcra vonatkozik? Ezután a *hatalom*, az *autoritás*, a *törvényesség* és az *ideológia* fogalmának jelentését vizsgáljuk, amelyek szilárd alapot nyújtanak majd ahhoz, hogy megértsük, hogyan is működik a kormányzat és a politika.

A fejezet további része pedig az összehasonlító politikatudomány legfőbb céljaira tér ki, amelynek igazi haszna mindenekelőtt abban áll, hogy segítse a politika és a különféle kormányzatok alaposabb és mélyebb megértését, mivel ez a módszer meghaladja a politikai rendszerek egyenkénti vizsgálatának korlátait. Végül a fejezetet azzal zárjuk, hogy áttekintjük a politikai rendszerek besorolásának nehézségeit, és vetünk egy pillantást néhány tipológiára, amely segíthet megérteni napjaink politikájának összetett, sokszínű és folyton változó világát.

TARTALOM

- ◆ Alapfogalmak: áttekintés
- ◆ Kormányzat és kormányzás
- ◆ Politika és hatalom
- ◆ Állam, autoritás és legitimitás
- ◆ Ideológia
- ◆ Összehasonlító politikatudomány
- ◆ Politikai rendszerek csoportosítása

LEGFONTOSABB ÁLLÍTÁSOK

- ◆ Mint minden tudományterület, a politikatudomány is használ olyan alapfogalmakat, amelyek megértése elengedhetetlen – bár definíciójuk sokszor vitatott.
- ◆ Míg a *kormányzat* fogalmával azon intézményrendszert írjuk le, amely révén kormányozzák a társadalmat, addig a *kormányzás* fogalma a kollektív döntéshozatal folyamataira fókuszál.
- ◆ A *politika* fogalmát nehéz pontosan definiálni, mert több értelmezése is van. Annyi azonban biztos, hogy egyértelműen egy kollektív tevékenységre utal, amely emberek részvételével zajlik.
- ◆ A *hatalom* a szándékolt hatások előidézésének képességét jelenti, és fontos eleme a kormányzat és a politika megértésének. A *tekintély* és a *legitimitás* egymással szorosan összefüggő fogalmak.
- ◆ Az *ideológia* szó elvesztette eredeti jelentését, de továbbra is használható olyan világnézetek csoportosítására, amelyek a kormányzat szerepére vagy a közpolitika céljaira vonatkoznak.
- ◆ A *tipológia* segít a világ különböző politikai rendszereinek összehasonlításában, rendszerezésében, valamint a magyarázatok és szabályok meghatározásában.

ALAPFOGALMAK: ÁTTEKINTÉS

Fogalom

Egy gondolat, eszme vagy kategória.

Politika-tudomány

A kormányzat és a politika elméletének és gyakorlatának tudománya, az intézmények, politikai folyamatok és a politikai magatartás szerkezetére és dinamikájára koncentrál.

Társadalom-tudomány

Az emberi társadalom és a társadalmon belüli strukturált emberi interakciók tudománya.

Minden tudományterület esetében nélkülözhetetlen egy speciális szókinccs megteremtése, a **fogalmak** tisztázása, hogy ezek a fogalmak aztán hivatkozási pontként szolgáljanak számunkra. Ebben a tekintetben természetesen a **politikatudomány** sem kivétel. Ahhoz, hogy egy politikai rendszer jellemzőit megértsük, és lássuk, milyen követelményeknek kell megfelelnie, szükséges, hogy definiáljuk valamilyen módon: például közmegegyezés tárgya az, hogy a demokrácia működéséhez nélkülözhetetlen, hogy a társadalom a kormányzat felett bizonyos fokú kontrollt gyakoroljon. Ha a kormányzat nem számunkérthető, nem beszélhetünk demokráciáról. Tehát a demokrácia definíció szerint egy olyan politikai rendszer, amelyben a kormányzat az arra jogosult állampolgároktól származó nyílt és igazságos felhatalmazáson alapul. Ahogyan azonban azt az 5. fejezetben látni fogjuk, a témának számtalan pontosításra szoruló részlete van, amelyek első ránézésre talán egyértelműnek tűnhetnek.

Ez a nyitó fejezet áttekint néhányat a legfontosabb fogalmak közül, amelyek elengedhetetlenek lesznek az összehasonlító kormányzat- és politikatudomány, illetve a soron következő fejezetek megértéséhez. A *kormányzat* és a *politika* lesznek az első olyan kifejezések, amelyeket górcső alá veszünk. Ez két olyan szó, amelyeket sokszor – és rendszerint tévesen – felcserélhető fogalmakként használnak. Aztán áttérünk a *batalomra*, amely fogalom sokszor sokféle formában szóba kerül majd. Ezt követően az állam jelentését is áttekintjük (részletesebben pedig a 4. fejezetben foglalkozunk majd vele), és megnézzük, hogyan kapcsolódik az *autoritás*, a *legitimitás* és az *ideológia* fogalmához.

A terminológia ismerete alapvető feltétele annak, hogy megértsük, egy kormányzat miképpen szerveződik, és a politika hogyan bontakozik ki. Mindazonáltal a terminológián belüli ellentmondásokkal is szembesülünk majd, hiszen ez a probléma nemcsak a politikatudományban, hanem általában az összes társadalomtudományban jelen van. Még a **társadalomtudomány** diszciplínájának definíciója sem mentes a vitáktól. Jelen szövegkörnyezetben azt a tudományos törekvést értjük alatta, amely során a társadalomban élő emberek szervezett kapcsolatrendszerét és interakcióit igyekszünk jobban megérteni. A társadalomtudósok a felépített intézményrendszert, az elfogadott szabályozásokat és a gyakorlatban működő folyamatokat, a mögöttes indítékokat és az interakciók kimenetelét vizsgálják.

Végezetül pedig meg kell értenünk ezeket a fogalmakat, hogy képesek legyünk a különböző esetek konstruktív összevetésére. Ezeknek az összehasonlításoknak az is céljuk, hogy alaposabban megértsük az emberi viselkedést. Az összehasonlítás az egyik legalapvetőbb emberi tevékenység, életünk szinte minden döntése mögött megtalálható. Nem meglepő tehát, hogy ez a művelet elengedhetetlen egy társadalomtudományi, pláne egy politikatudományi kutatás esetén. Tanulmányozhatjuk ugyan a kormányzatokat és a politikai folyamatokat külön-külön is, de a különböző esetek, példák és helyzetek összehasonlítása nélkül képtelenség az összefüggéseket egészszükben megérteni, általános következtetéseket levonni azzal kapcsolatban, hogy az emberek mit miért tesznek. Ha csak egymástól elszigetelt eseteket vizsgálunk, akkor sohasem lehetünk biztosak abban, hogy végiggondoltunk-e minden lehetséges magyarázatot. Csupán akkor tudjuk szélesebb kontextusban vizsgálni a kormányzatokat és a politikát általában, ha időben és térben egyaránt kiterjesztjük a vizsgáldást, hogy egy átfogóbb és alaposabb tudásunk legyen a működésükről.

KORMÁNYZAT ÉS KORMÁNYZÁS

Mivel ez a könyv az összehasonlító kormányzattanról és az összehasonlító politikatudományról szól, logikus kiindulópontnak tűnik a **kormányzat** fogalmának alaposabb vizsgálata. Az emberek egy kisebb csoportja képes rá, hogy kollektív döntéseket hozzon bármiféle speciális eljárási szabály nélkül: egy család vagy sportolói kör képes lehet a megállapodásra informális megbeszélés útján is, ráadásul e megállapodások végrehajtásához nem szükséges egy külső szereplő, hiszen egy kisebb csoport döntéshozói maguk is végrehajthatják a közös döntést. Ugyanakkor ez az egyszerű mechanizmus már nem működőképes olyan nagyobb közösségek esetében, mint egy település, egy város vagy egy állam. Ezen a szinten már ki kell alakítani megfelelő döntéshozatali és végrehajtó mechanizmusokat és **intézményeket**. Az emberi közösségek ilyen módon hozzák létre a maguk számára a széles értelemben vett kormányzatot.

A *kormányzat* fogalmát általában a társadalom legmagasabb szintű politikai tisztségeinek leírására használjuk: elnököket, miniszterelnököket, törvényhozó testületeket, kormányzókat, polgármestereket és a hatalomgyakorlás egyéb csúcshivatalait értjük alatta. Valójában azonban a kormányzat magában foglalja mindazon szervezeteket, amelyek az adott közösség döntéshozataliért és azoknak végrehajtásáért felelősek. E definíció alapján a rendőrség, a katonaság, a bürokraták és a bírók mind részét képezik a kormányzatnak, még ha e tisztségeket nem is a szűken értelmezett kormányzathoz kapcsolódó eljárások (például választások) révén lehet elnyerni. Tágabb értelemben a kormányzat a teljes intézményrendszert jelenti, amelyet megfelelő autoritással ruház fel a közösség. A kormányzat fogalmát használhatjuk azon politikusok csoportjának a leírására is, akik kormányozzák az országot (így például a japán kormány tagjai vonatkozásában), de érthetünk alatta egy konkrét adminisztrációt (például a Putyin-kormányzatot) vagy éppen az államirányítás formáját (központosított kormányzat), de akár egy politikai közösség adminisztrációjának jellemzőjét is (jó kormányzat).

Kormányzat

Azon intézmények és struktúrák, amelyek segítségével a társadalmat kormányozzák.

Intézmények

Politikai céllal vagy hatással rendelkező formális szervezet vagy gyakorlat, amelyet tartósság és belső összetettség jellemez.

Fókuszban 1.1.

Thomas Hobbes: Miért van szükség kormányzatra?

Thomas Hobbes (1588–1679) a kormányzat szükségességéről szóló okfejtését 1651-ben írta meg híres értekezésében, a *Leviatánban*. Gondolatmenetének kiindulópontja az, hogy alapvetően egyenlő képességeink vannak abban a tekintetben, hogy sérelmet okozunk másoknak:

Mert ami a testi erőt illeti, még a leggyengébb embernek is elég ereje van ahhoz, hogy a legerősebbet megölje – akár cselvetés útján, akár pedig olyanokkal szövetkezve, akik hozzá hasonló veszélyben forognak.

Így jöhet létre a célok elérésére való törekvés és a támadástól való félelem közötti összeütközés:

A képességeknek ebből az egyenlőségéből ered a céljaink elérésére irányuló remény egyenlősége. Következésképpen, ha két ember ugyanazt a dolgot óhajtja, amelyet azonban együttesen nem élvezhetnek, egymásnak ellenségei lesznek, s céljuk elérése érdekében (ami elvileg önfenntartás, de olykor csak pusztá élvezet) igyekeznek kölcsönösen elpusztítani vagy leigáznai egymást.

Éppen ezért egy olyan uralkodó hiányában, aki kontrollálni tudja a helyzetet, kegyetlen körülmények születhetnek: Ebből világosan következik, hogy ameddig nincs közhatalom, amely mindenkit kordában tart, addig az emberek olyan állapotban élnek, amelyet háborúnak nevezünk, ez pedig mindenki háborúja mindenki ellen.

Az emberek tehát egyetértenek (bár változó mértékben) egy abszolút hatalom szükségességében, hogy elkerüljenek egy életet, amely „magányos, szegényes, csúnya, állatias és rövid”.

Olyan közhatalmat, amely a külső támadástól és az egymásnak okozott jogtalanságoktól meg tud minket védeni [...] csakis azon a módon lehet létrehozni, hogy minden hatalmat és erőt egyetlen személyre vagy egyetlen olyan gyülekezetre ruházunk át, amely akaratainkat szótöbbséggel egyetlen akaratá alakíthatja át. [...] Az ennek megtörténéseivel egyetlen személylé egyesült sokaságot ÁLLAMNAK nevezünk.

Forrás: Hobbes (1651)

Thomas Hobbes

Forrás: Getty Images/De Agostini Picture Library

A kormányzati intézményrendszer klasszikus példáját Thomas Hobbes 17. századi angol filozófushoz kötik (lásd *1.1. Fókuszban* című részt).

Hobbes azzal érvelt, hogy a kormányzat megvéd minket attól a kártól, amelyet egymásnak okoznánk, miközben saját előnyeinkért és dicsőségünkért küzdünk. Azzal, hogy a pallos monopóliumát a kormányzatra ruházzuk, az anarchiából rendet kovácsolhatunk, egyszerre őrizhetjük meg a békét és a kölcsönösen előnyös együttműködés lehetőségét

Egy demokráciában a kormányzat arra hivatott, hogy biztonságot és kiszámíthatóságot nyújtson azok számára, akik az állam joghatósága alatt élnek (lásd az 5. fejezetet). Az állampolgárok és a vállalkozások hosszú távra tervezhetnek, tudván, hogy a törvények standardizáltak, következetesen alkalmazzák azokat, és egymással is versengő véleményeket is figyelembe vesznek. Természetesen semmi sem ilyen egyszerű a gyakorlatban, mert a kormányzatok mindig sajátos veszélyforrásokat is hordoznak magukban. Hobbes jóléti államának kockázata abban áll, hogy visszaélhet a saját autoritásával, ezzel pedig több gondot okoz, mint amennyit megold. Ahogyan John Locke – Hobbes egyik kritikusa – fogalmazott, nincs értelme elkerülni a rókák fenyegetését, ha közben az oroszlánok karmai közé futunk (Locke 1690). A legfontosabb dolog tehát egy kormányzat vizsgálatakor annak felderítése, hogy a rendszer hogyan képes biztosítani az előnyeit és korlátozni a benne rejlő veszélyt.

Egy demokráciában a kormányzatot rengeteg külső hatás éri különféle érdekcsoportok, politikai pártok, a média, nagyvállalatok és a közvélemény részéről. Egy autoriter rezsimben ugyanakkor az autonómia teljes mértékben hiányozhat, és a kormányzat könnyedén kerülhet egy domináns politikai szereplő vagy klán befolyása alá. Ezek a befolyásoló tényezők és erők azonban mindkét esetben együttesen alkotják az úgynevezett **politikai rendszert**. Ez a fogalom pedig egy intézményi keretnél sokkal többet jelent: ez segíti feltérképezni egy adott állam vagy közösség politikai életének összes tényezőjét. A fogalom jól körülhatárolható természetét mutatja, hogy David Easton (1965) híres definíciója szerint a politikai rendszernek „hitelesnek” kell lennie:

Egy politikai rendszert azon interakciók összessége jellemez, amelyek révén a tekintélyre alapozva az értékeket elosztják a társadalmon belül; ez különbözteti meg a politikai rendszert a környezetében lévő többi rendszertől.

Politikai rendszer

Azon interakciók és szervezetek összessége, amelyek segítségével egy társadalom sikeresen meghozza és végrehajtja kollektív döntéseit. Lásd a későbbiekben a 4. fejezet rezsimokról szóló részét.

Kormányzás

Az a folyamat, amely révén a döntéseket, törvényeket, közpolitikai szabályozásokat elfogadják, a formális intézmények hozzájárulásával vagy anélkül.

A „svéd politikai rendszer” többet jelent a „svéd kormánynál”: arra ez egész térre vonatkozik, amelyben a svéd politikai tevékenység nagy része zajlik. Sok a közös vonás a svéd, a finn, a dán és a norvég politikai rendszerben, viszont ezek sok mindenben eltérnek a mexikói, dél-afrikai vagy akár az indiai rendszertől, még ha ezen országok kormányzati intézményei hozzávetőleg ugyanazt a célt is szolgálják (lásd a 3. fejezetet, ahol részletesen kifejtjük, hogyan lehetséges a különbségek és hasonlóságok számbavétele az összehasonlító politikatudomány segítségével).

Ehhez kapcsolódó másik kifejezés a **kormányzás**. Míg a *kormányzat* fogalma alatt inkább a szervezetek statikus leírását értjük, a *kormányzás* fogalma a kollektív döntéshozatal folyamataira és minőségére fekteti a hangsúlyt. Sokkal inkább a tevékenységekre fókuszál, vagyis – példának okáért – beszélhetünk globális kormányzásról annak ellenére is, hogy nincsen globális kormányzat. Ugyanis van egy nemzetközi szervezetekből álló hatalmas közösség (mint például az Egyesült Nemzetek Szervezete), több ezer megállapodás, amelyek együtt alkotják a nemzetközi jogot, továbbá folytonos az interakció a kormányok, vállalatok és a különféle érdekcsoportok között. Ezek pedig mind-mind a kormányzás folyamatának részei. A kormányzás vizsgálatakor nem a kormányzat irányítási és ellenőrző funkcióit elemezzük, hanem a tágabban értelmezett állami szabályozás feladatát, azt a szerepkört, amelyet egy demokráciában a kormányzó politikusok más testületekkel osztanak meg. A kormányzás fogalma nem helyettesíti, csak kiegészíti a kormányzat koncepcióját.

A kormányzás fogalma kiemelkedő szerepet játszik az Európai Unióról folytatott vitákban. Ennek a regionális integrációs társulásnak számos olyan intézménye van, amelyek úgy működnek, mintha az EU kormányzatának részei lennének – ezek között van a megválasztott Európai Parlament és az Európai Unió Bírósága –, de ezek inkább a *kormányzás* rendszeréhez tartoznak (McCormick 2015). Feladatuk a közpolitikai megoldások és jogszabályok kidolgozása, valamint ezek végrehajtásának felügyelete, ám hatáskörük csak arra korlátozódik, amit az EU alapvető szerződésai és a tagállami kormányok megengednek. Ilyen értelemben tehát inkább az európai integrációs folyamat szolgálatában állóknak kell tekinteni a kormányzás említett résztvevőit, nem pedig az Európai Unió valamiféle kormányzatának.

Mivel a kormányzás a döntéshozatal tevékenységére utal, ezt a kifejezést használják akkor is, amikor a rendszer minőségét és hatékonyságát vizsgálják. Ebben a tekintetben a kormányzás arra vonatkozik, hogy a kormányzat intézményei mit és milyen színvonalon csinálnak. A jó kormányzás legalapvetőbb követelményei a számonkérhetőség, az átláthatóság, a hatékonyság, a rezponzivitás és az inkluzivitás, ám ezek mind csak ideálok. Még azokban az országokban sem teljesül hiánytalanul minden feltétel, amelyek a különféle rangsorok legmagasabb pozícióit foglalják el (lásd erről a fejezet későbbi részét). Az autoriter rendszerekben viszont gyakran találkozunk a rossz kormányzás gyakorlatával, amelynek jellemzői egyértelműbben megállapíthatók, nyilvánvalóbbak (lásd a *Reflektorfényben: Nigéria* című részt).

POLITIKA ÉS HATALOM

Politika

Az a folyamat, amely során az emberek egyezkednek vagy versengenek egy közös vagy kollektív döntéshozatali eljárásban, illetve ezen döntés végrehajtási eljárásában.

Noha a kormányzat kézzelfogható abban az értelemben, hogy a kormányban dolgozó emberek többségét és az intézményeknek helyet adó épületeket láthatjuk, a politikát és a hatalmat viszont már kevésbé egyszerű beazonosítani és felmérni. A **politika** jelentése körül vita zajlik. Az egyik álláspont szerint egyszerűen ki kell emelni és fel kell sorolni politikai tevékenységeket, és ezzel már meg is oldottuk a definíciós kérdést. Amikor például az Egyesült Államok elnöke és a kongresszus évente elfogadja az amerikai költségvetést, akkor ők nyilvánvalóan politikai tevékenységet végeznek. Katalónia 2014-ben és 2017-ben is tartott nem kötelező érvényű függetlenségi népszavazást, ez ugyancsak elég nyilvánvalóan a politikai tevékenység körébe tartozott. Amikor a 2017 és 2018 közötti időszakban iráni lakosok ezrei vonultak utcára, hogy tiltakozzanak a növekvő élelmiszerárak miatt (és egyúttal a kormánnyal szemben), ők is a politikában vettek részt. A politika központi színtere ezen példák révén egyértelműen körülhatárolható.

A politika külső határai azonban egyáltalán nem ilyen egyértelműek. Amikor egy ország megszáll egy másikat, akkor az politika, vagy pusztán egy háborúról van szó? Ha egy diktatúra erőszakkal nyom el egy tüntetést, akkor az a politika része, vagy pont hogy megghiúsítja a politizálás lehetőségét? Ha a bíróság határozatot hoz a magánélet védelméről, az ítéletet politikai vagy jogi döntésnek kell tekinteni? A politika a kormányzatra korlátozódik, vagy megtalálható a vállalkozásokban, családokban vagy akár az egyetemi tantermekben is?

A politika pontos meghatározása – amely a szó szoros értelmében csak a politikai tevékenységekre vonatkozik – azért is nagyon nehéz, mert a kifejezést sokféle értelemben használjuk. A politika három aspektusa azonban egyértelmű:

- ◆ Ez egy olyan kollektív tevékenység, amely emberek között zajlik. Egy magányos számkivetett egy lakatlan szigeten képtelen lenne politizálásra, de két számkivetett egyazon szigeten már elkerülhetetlenül politikai viszonyba kerül egymással.
- ◆ A politika magában foglalja azt, hogy döntéseket kell hozni a cselekvési alternatívákat vagy egy nézeteltérés rendezését illetően.
- ◆ A politikai döntések meghozatalát követően a döntés hatályos és kötelező érvényű a teljes csoportra nézve (akkor is, ha néhányuk ellenáll a döntésnek, ami önmagában is politikai tevékenységnek minősül).

A politika az emberek szociális természete miatt elkerülhetetlen. Csoportokban élünk, amelyeknek kollektív döntéseket kell hozniuk az erőforrások felhasználását, a tagjaik egymáshoz való viszonyát és a jövő tervezését illetően. Egy ország, amely megfontolja a belépést egy háborúba; egy család, amely megvitatja, menjen-e nyaralni; egy vállalat, amely dönt, hogy hol nyissa meg új gyárait; egy egyetem, amely eldönti, hogy prioritása az oktatás vagy a kutatás legyen: ezek mind jó példák egy közösség tagjait érintő döntéshozatalra. A politika magában foglalja a különféle vélemények értékelését, és ideális esetben egy kompromisszumos döntést eredményez a cselekvési alternatívákat illetően.

Miután meghozták a döntéseket, azokat végre is kell hajtani. Meg kell találni azokat az eszközöket, amelyek biztosítják a csoporttagok hallgatólagos (vagy méginkább explicit) beleegyezését. Amennyiben a csoporttagok (akárcsak hallgatólagosan is) elfogadják, az adóemelés végre kell hajtani; a szabályozásokat alkalmazni kell; a tervezés és finanszírozás biztosítása utána az autópályát meg kell építeni. A hatóságoknak pedig biztosítaniuk kell a kollektív politikai döntés érvényesülését – akár erő alkalmazásával is, ha szükséges. Azokat az állampolgárokat tehát, akik nem járulnak hozzá a közös feladatok elvégzéséhez, megbírsághozhatják vagy akár börtönbe is zárhatják.

A politikát tehát ideális esetben meghatározhatjuk a kollektív döntéshozatal, illetve a kollektív döntés végrehajtásának folyamataként, amely egy adott csoport közös érdekét szolgálja, vagy legalábbis a csoport szétartó érdekeinek békés összeegyeztetését segíti elő. A politika mint közösségsegítő tevékenység értelmezését egészen az ókori görögökig visszavezethetjük. Arisztotelész (Kr. e. 384–322) azt állította, hogy „az ember természetéből fakadóan politikai lény” (1962), ami alatt nemcsak azt értette, hogy a politika elkerülhetetlen, de egyben a legmagasabb szintű emberi tevékenységként definiálta: ez különbözteti meg az emberit az állatfajoktól. Arisztotelész szerint az ember csak politikai közösségekben képes kifejezni gondolkodó, érnyes mivoltát, miközben viták révén igyekszik felismerni a közös érdeket, és közös cselekvés útján próbál hozzájárulni a közjóhoz. Arisztotelész ideális alkalmán szerint „az ideális állampolgár az egész közösség érdekeiben kormányoz, és nemcsak azért, mert a fékek és ellensúlyok erre sarkallják, hanem mert így látja helyesnek” (Nicholson 2004).

A politikáról alkotott azon elképzelés, miszerint az egy olyan békés folyamat lenne, amelyben minden résztvevő számára elfogadható, nyílt viták révén sikerül kollektív döntést hozni, elsőre jól hangzik, ám a politika valóságos működése ritkán képes megfelelni efféle előzetes elvárásoknak. A valósághoz ugyanis közelebb áll egy olyan felfogás, amely szerint a politika nem más, mint az emberek és különféle csoportok közti állandó, önértékkövető versengés a hatalomért és az erőforrásokért. Az utóbbi szemszögből nézve a politika nem a közjó elérésére irányul. A hatalmon lévők a közösség érdekei elé helyezik sajátjaikat, és olyan eszközöket használnak fel, mint a manipuláció, a korrupció, szélsőséges esetekben pedig akár erőszakhoz vagy vérontáshoz is folyamodhatnak.

Ilyen tekintetben a politika a hatalom megszerzéséért és megtartásáért folytatott küzdelem, egy olyan folyamat, amely nyertéseket és veszteségeket termel. Ezt a nézetet tükrözi Harold Lasswell politikatudós definíciója is (1936), aki ennyiben summázza a politika fogalmát: „ki kap mit, mikor és hogyan”. Röviden a politika minden, csak nem a közérdek szenttelen szolgálata. Cinikus – vagy talán realista – szempontból idézhető Carl von Clausewitz porosz tábornok gondolata, miszerint „a háború a politika folytatása más eszközökkel”. Ezt a gondolatot vitte tovább a kínai vezető, Mao Ce-tung, amikor azt mondta, „a háború politika vérontással”. Ugyanakkor ez a gondolat könnyedén az ellenkezőjére fordítható, és megállapíthatjuk, hogy a politika a háború folytatása más eszközökkel, vagy a politika háború vérontás nélkül. A politikának tehát különböző aspektusai vannak: egyszerre vonatkozik a közérdekre és az egyéni érdekek versengésére; együttműködésre és konfliktusra; érvekre és erőre. Csak akkor értjük meg a politikát, ha ténylegesen mindegyikre figyelemmel vagyunk. A politika lényege e fogalmak kölcsönhatásából fakad, és nem szűkíthetjük le a politika vizsgálatát csupán egy-egy összetevőjére. Ahogy Laver fogalmaz (1983): „A színtiszta konfliktus háború. A színtiszta együttműködés önzetlen szeretet. A politika e kettő egyvelege.”

Azt állíthatjuk tehát, hogy a politika lényege a **hatalom** megosztása és megfelelő kezelése. A szó a latin *potere* szóból származik, amelynek jelentése „képesnek lenni”. Éppen ezért Bertrand Russell filozófus (1938) szerint a hatalom nem más, mint „a szándékolt hatás előidézése”. Minél nagyobb a hatalmunk, annál inkább képesek vagyunk arra, hogy meghatározzuk a saját sorsunkat. Ilyen értelemben, amikor kijelentjük, hogy Németország nagyhatalom, azt állítjuk, könnyen képes elérni céljait, akármik is legyenek azok. Másfelől viszont a hatalom hiánya – ami sok szegény vagy instabil országot jellemez – a körülmények áldozatává teszi az adott közösséget. Természetszerűleg minden állam rendelkezik hatalommal, még ha az olyan értelemben negatívnak is nevezhető, hogy egy nagyobb, gazdagabb országot készíten valamilyen reakcióra: a szómáliai kalózkodók, szír menekültek, mexikói illegális bevándorlók látszólag nem rendelkeznek hatalommal, de mindhárom csoport politikai reakcióra készíten az országok kormányzatait, amelyekre közvetlen hatást gyakorolnak.

Fontos hangsúlyozni, hogy a hatalom itt cselekvési képességet (*power to*), nem pedig uralkodási képességet (*power over*) jelent. A cselekvési képesség lehetővé teszi, hogy elérjük céljainkat, az uralkodási képesség viszont arra vonatkozik, hogy emberek vagy országok felett uralkodjunk. Ugyanakkor a hatalomról szóló elemzések javarészt az utóbbi viszonyrendszerre összpontosítanak: a mások feletti hatalom gyakorlására.

Steven Lukes (2005) a hatalom három dimenzióját különböztette meg, ez a hármas felosztás pedig segíthet megválaszolni, hogyan is mérhető egy csoport hatalma, vagy nagyobb-e a hatalma az egyik csoportnak, mint egy másiknak (lásd az 1.1. táblázatot). Ha figyelembe vesszük ezt a három dimenziót, a hatalom fogalma sokkal árnyaltabb lesz – ugyanakkor bizonyos értelemben talán tágabb is, mint a hétköznapi használatban.

Hatalom

Egy szándékolt hatás előidézésének képessége. A kifejezést gyakran használjuk a befolyás szinonimájaként, de sokszor szűkebb értelemben a befolyásszerzés erőszakosabb módjait értjük alatta, így például a célok fenyegetés révén történő elérését.

REFLEKTORFÉNYBEN NIGÉRIA

RÖVID PORTRÉ

Bár Nigéria 1960 óta független, egészen 2015-ig az ellenzéknek nem sikerült elmozdítani a hatalmon lévő elnököt. Ez jól mutatja Afrika legnépesebb országa – egyben a kontinens egyik regionális nagyhatalma – előtt álló kihívásokat, amelyekkel egy stabil politikai rendszer kiépítésékor szembesül. Nigériát jelenleg is a függetlenedés óta a leghosszabb ideig kormányzó polgári kormány irányítja. Ugyanakkor a hadsereg továbbra is fontos szerepet játszik az ország életében. A nigériai gazdaság alapja az olaj, a korrupció megfertőzte a társadalom minden rétegét, a rossz közbiztonság és a fejletlen infrastruktúra pedig elriasztja a külföldi befektetőket – és akkor még nem beszéltünk az etnikai és vallási megosztottságról. Ezek a tényezők mind az állam stabilitását fenyegetik. 2002 óta rendszeres betörések és terrorista támadások érik Nigériát a Boko Haram nevű iszlamista csoport részéről, ami tovább súlyosbítja az ország gondjait. Ennek ellenére az ország éppen nemrégiben vált autoriter rendszerből hibrid rezsimmé a demokráciaindex szerinti felmérés alapján.

Kormányforma	Szövetségi köztársaság, amely 36 államból és egy föderális fővárosi központból áll, legújabb alkotmányát 1999-ben fogadták el.
Végrehajtó hatalom	Elnöki rendszer. Egy elnök legfeljebb kétszer választható meg négyéves elnöki ciklusra, munkáját egy alelnök és a miniszterek kabinetje segíti, amelybe a tagállamok egy-egy főt delegálnak.
Törvényhozó hatalom	Kétkamarás nemzetgyűlés: Az alsóház a képviselőház (360 képviselő), a felsőház a szenátus (109 képviselő), a képviselői mandátum hossza négy év, a képviselők újraválaszthatók.
Igazságszolgáltatás	Szövetségi Legfelsőbb Bíróság, 14 tagja van, akiket az elnök nevez ki, ám a szenátus vagy egy bírói tanács jóváhagyása is szükséges.
Választási rendszer	Az elnöki tisztség országos választáson nyerhető el, be kell gyűjteni a leadott szavazatok többségét, és Nigéria tagállamainak kétharmadában legalább 25%-os eredményt kell elérni. Lehetőség van a kétfordulós választásra. A nemzetgyűlés tagjait egyéni választókerületekben egyszerű többségi szavazással választják.
Pártok	Többpártrendszer, a centrista Demokratikus Néppárt (People's Democratic Party) és a konzervatív ANPP (All Nigeria People's Party) dominál.

Népesség

Bruttó hazai termék (GDP)

Egy főre jutó GDP

- ✗ Teljes demokrácia
- ✗ Hiányos demokrácia
- ✓ Hibrid rezsim
- ✗ Autoriter rendszer
- ✗ Nem besorolt

Demokrácia-index

- ✗ Szabad
- ✓ Részben szabad
- ✗ Nem szabad
- ✗ Nem besorolt

Freedom House besorolása

- ✗ Nagyon magas
- ✗ Magas
- ✗ Közepes
- ✓ Alacsony
- ✗ Nem besorolt

Humán fejlettségi index

Muhammadu Buhari elnök beszédet tart a Nigériai nemzetgyűlés képviselői előtt Abujában, miután benyújtotta az éves szövetségi költségvetést.
Forrás: Getty Images/Sunday Aghaeze/Stringer.

KORMÁNYZAT ÉS POLITIKA NIGÉRIÁBAN

A kormányzatról, politikáról és hatalomról szóló vitáknak sok aspektusa van, és ezek Nigériában mind megmutatoznak, hiszen ez egy olyan ország, amely napjainkban is azzal küzd, hogy működőképes politikai rendszere és saját nemzeti identitása legyen, miközben súlyos belső megosztottság is jellemzi.

Nigéria megértése nem egyszerű feladat, főleg azért, mert nincsenek tartós kormányzati formák. Az 1960-as függetlenedése óta három polgári kormányzati periódust élt meg, öt sikeres és hét kudarcba fulladt katonai puccsot, egy polgárháborút és közel 30 évnyi katonai kormányzást. Az első polgári korszak parlamenti rendszerként működött (1960–1966), míg a második (1979–1983) és a harmadik (1999-től

napjainkig) korszakban elnöki rendszert vezettek be. 2007 óta két alkalommal történt kormányváltás polgári kormányok között, és a hosszú távú politikai kilátások is jelentősen javultak. Ugyanakkor továbbra is vannak olyan területek, ahol nagy még a bizonytalanság.

A politikai bizonytalanságot gyakran a gazdasági visszaesés okozza, amelyet viszont éppen a bizonytalan politikai légkör is indukál. Az ország növekvő népessége 25 éven belül várhatóan megduplázódik, ez jócskán igénybe venné a már amúgy is borzasztó infrastruktúrát, amely képtelen egy modern gazdaság fenntartására. Nigéria legalapvetőbb gazdasági problémája, hogy aránytalan mértékben támaszkodik az olajbevételekre, vagyis az ország – illetve a kormány – legfőbb bevételi forrása nagyban függ az ingadozó olajáraktól. Tovább rontja a helyzetet, hogy az olajvagyon nagy részét elherdálják vagy ellopják, az olaj a mindennapos korrupció tárgya Nigériában, és elkeseredett viták folynak arról, hogyan is lenne érdemes gazdálkodni a közvagyonnal.

Nigéria gondoljai nem csupán gazdasági jellegűek. Társadalmi szempontból Nigériát etnikai megosztottság jellemzi, amely megakadályozza egy egységes nemzeti identitás megteremtését. Vallási értelemben is megosztott az ország: északon elsősorban muszlimok, délen pedig nem muszlimok élnek, miközben észak felől folyamatosan megpróbálják kiterjeszteni a sariát, az iszlám törvényét ezekre a déli területekre is – sok konfliktust szülve ezzel. A regionális különbözőségek is meghatározók, az ország északi részére a szárazság és a szegénység jellemző, a déli területek gazdagabbak az erőforrásokban, és minőségibb közszolgáltatások állnak rendelkezésre. A regionális feszültséget csak fokozták az olajlelőhelyek, amelyeknek nagy része dél-keleten vagy a tengeren található, de az olajból lefölezött profitot mégis az ország más részein élő elit tagjai osztják szét egymás között.

Ajánlott olvasmányok

- Bourne, Richard: *Nigeria. A new history of a turbulent century*. London, Zed Books, 2015.
- Campbell, John: *Nigeria. Dancing on the brink*. Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2013.
- Campbell, John – Matthew T. Page: *Nigeria. What everyone needs to know*. Oxford, Oxford University Press, 2018.

1.1. táblázat. A hatalom három dimenziója

Dimenzió	Alapkérdés	Fő jellemző
Első	Kinek az akarata érvényesül a preferenciák közötti konfliktus esetén?	Érdekkonfliktusok esetén döntést hoznak.
Második	Ki kontrollálja a preferenciák kinyilvánításának lehetőségét?	Potenciális érdekkonfliktusok esetén a preferenciák kinyilvánításának ellenőrzésével akadályozzák meg azt, hogy döntést lehessen hozni.
Harmadik	Ki formálja a preferenciákat?	A közbeszéd potenciális témái el sem érik a politika szféráját bizonyos társadalmi erőknek, intézményi gyakorlatoknak vagy éppen egyéni döntéseknek köszönhetően.

Forrás: Lukes 2005

Az első dimenzió egyértelmű: a hatalmat az alapján kell megítélnünk, hogy azon résztvevők közül, akiknek a nézetei ütköznek egy adott kérdésben, mely szereplő érdekei győznek. Minél inkább összhangban vannak egy személy nézetei a meghozott döntéssel, annál nagyobb az adott személy befolyása: az érdekkonfliktusok harcában minél több a győzelem, annál nagyobb a hatalom. Az úgynevezett döntéshozatali megközelítés úttörője Robert Dahl politikatudós volt (1961a): klasszikussá vált tanulmányában a demokrácia és a hatalom összefüggéseit vizsgálta a connecticuti New Haven városának példáján keresztül. Az Egyesült Államokban a gyakori lövöldözések ellenére sem vezettek be a fegyvertartás szabályozásában komolyabb szigorításokat, hála a fegyverlobbi sikeres tevékenységének, amellyel a két nagy amerikai párt vezetőit befolyásolják. A politikai elit ilyen szövetkezése révén sikerült biztosítani, hogy a fegyverek továbbra is széles körben elérhetőek maradjanak. Mind a mai napig tehát a fegyverlobbinak sikerült saját szándékát érvényesítenie, vagyis azt mondhatjuk, a fegyverlobbinak hatalma van (lásd a 18. fejezetet). Ez a megközelítés viszonylag egyértelmű: a preferenciákat kell azonosítani, a döntéseket kell számba venni, illetve a politika fogalmát úgy kell értelmezni, miszerint az nem más, mint a csoport belső konfliktusainak megoldása.

A második dimenzió arra a képességre utal, hogy egy politikai erő a politikai napirenden kívül tud tartani bizonyos ügyeket, például úgy, hogy megakadályozza olyan új politikai témák felbukkanását és érvényesülését, amelyek veszélyeztetnék a döntéshozó pozícióiban lévő értékeit vagy érdekeit. Ahogy Bachrach és Baratz (1962) fogalmazott: „Amilyen mértékben egy személy vagy csoport – tudatosan vagy akaratlanul – képes akadályozni egy politikai konfliktus nyilvánosságra kerülését, az adott személynek vagy csoportnak olyan mértékben van hatalma.” Kínában például a kormányzat retorzióitól való félelem sokakat elriaszt attól, hogy nyíltan támogassák az áttérést egy demokratikusabb politikai rendszerre. Azáltal, hogy ily módon leszűkítik a politikai témákat, az uralkodó kommunista párt a demokrácia kérdését napirenden kívül tartja. Ha a politika tematizálásának kérdését akarjuk körbejárni, azt kell megvizsgálni, mely csoportok járnak a legjobban az adott politikai döntéssel vagy a status quo fenntartásával, illetve mely csoportok azok, amelyek nem tudják hallatni a hangjukat.

A harmadik dimenzió kitágítja a hatalom fogalmát, a preferenciák kinyilvánításán túl immár a preferenciák kialakítására is vonatkozik. Míg az első két dimenzió feltételezi az egymásnak ellentmondó preferenciákat, a harmadik a manipulált konszenzust vizsgálja. Háborús időkben például a kormányzatok gyakran azzal próbálják övni a harci szellemet, hogy nem engedik a háborús veszteségek és áldozatok híreit eljutni a közvéleményhez. Az ehhez hasonló helyzetekben a politikai napirend kontrollját úgy érik el, hogy manipulálják az információáramlást, és ezzel nem engedik, hogy konfliktusok egyáltalán kialakuljanak. Vagyis a hatalom harmadik dimenziója nem megakadályozza a preferenciák kifejezését, hanem manipulálja a preferenciák kialakulásának lehetőségét.

Ezek a példák azt érzékeltetik, hogy a hatalom leghatékonyabb módozata az, amelyik az emberekhez eljutó információkat és ezáltal az emberek preferenciáit formálja és manipulálja, így akadályozván meg azt, hogy az első és második dimenzió kérdései egyáltalán felmerüljenek. Ezt elérhetjük azzal, ha megfosztjuk az embereket az információs csatornáiktól. Így történt Japánban is, amikor 2011-ben egy földrengést követően az egyik atomreaktorból radioaktív anyag szivárgott, az üzemeltetésért felelős energiatársaság pedig csak részleges felvilágosítást adott a helyzetről. Ilyen értelemben tehát a hatalom nem csak arról szól, hogy kinek a preferenciái kerülnek ki győztesen az érdekkonfliktusokból. Figyelembe kell vennünk ugyanis azt is, hogy vannak olyan vélemények, amelyek meg sem jelenhetnek az érdekkonfliktusokról szóló vitákban, valamint ismernünk kell a szélesebb kontextust is ahhoz, hogy lássuk, ki és milyen módon formálta már előzetesen a preferenciákat.

ÁLLAM, AUTORITÁS ÉS LEGITIMITÁS

Az állam fogalmát részletesebben vizsgáljuk majd a 4. fejezetben, de egy rövid áttekintésre már most is szükség van ahhoz, hogy elképzelésünk legyen a másik két kifejezésről is, amelyek a kormányzat és a politika középpontjában állnak. Ez a két fogalom pedig az *autoritás* és a *legitimitás*. A világon közel 200 állam létezik (a pontos számuk vitatott, ahogy azt a későbbiekben látni fogjuk – erről lásd a 4.1. Fókuszban című részt). Ezek mindegyike egy meghatározott területen élő népesség felett rendelkezik, az adott területen élő lakosság és többi állam pedig elismeri az adott állam fennhatóságát azon a körülhatárolt területen. Az állam biztosítja a jogi felhatalmazást a kormányzat munkájára, a mindenkori kormányzat pedig élhet az állam által rá ruházott autoritással.

A kormányzatokat és a politikát sok szempontból összehasonlíthatjuk, a nemzeti szinttől a helyi szintig, de az állam adja nekünk a legfontosabb hivatkozási pontot a sokrétű összehasonlítások értelmezéséhez. Az államnak szüksége van autoritásra és legitimitásra ahhoz, hogy hatékonyan tudjon működni.

Az **autoritás** fogalma még a hataloménál is tágabb, és bizonyos értelemben fontosabb is az összehasonlító politikatudomány számára. Amíg a hatalom a cselekvés képességét jelenti, addig az autoritás arra vonatkozik, hogy elismerik az adott politikai szereplő jogát a cselekvésre. Akkor rendelkeznek valakik autoritással, ha az alárendeltek elfogadják a felettük állók jogát arra, hogy legitim módon utasításokat adjanak nekik. Egy példával élve: hiába rendelkezik Oroszország hatalommal azok felett az oroszok felett, akik az ország határain kívül laknak – például Ukrajnában, a balti országokban vagy Kazahsztánban –, Oroszország formális autoritása az orosz állam határainál megáll, mivel más országok lakosai már nem ismerik el Oroszország jogát a saját határain kívüli cselekvésre. Max Weber német szociológus szerint (1922) az autoritásra alapozott viszonyban az alávetettek úgy hajtják végre a parancsot, mintha azt spontán módon, ráhatás nélkül fogadták volna el (önkéntes engedelmesség). Éppen ezért az autoritás jóval hatékonyabb formája az irányításnak és az ellenőrzésnek, mint a nyers erő és a hatalom. Ugyanakkor az autoritás több is, mint önkéntes engedelmesség. Ahhoz, hogy elismerjük államunk autoritását, nem kell feltétlenül egyetértünk annak minden döntésével; az autoritás elismerése csupán annyit tesz, hogy elfogadjuk az autoritással rendelkező döntéshozatali jogát, illetve azt a kötelességünket, hogy mi is tartjuk magunkat az általa meghozott döntésekhez. Ilyen értelemben az autoritás az állam alapja.

Ahogy a hatalomnak különböző forrásai lehetnek, úgy az autoritás is több mindenben alapulhat. Weber a politikai hatalom elismerésének, vagyis az autoritásnak három módját különböztette meg:

- ◆ tradicionális autoritásról akkor beszélünk, amikor az autoritást a hagyományok révén ismerik el;
- ◆ karizmatikus autoritásról akkor beszélünk, amikor a politikai vezetőhöz (vagy annak üzenetéhez) fűződő erős kötődés révén ismerik el a politikai hatalmat;
- ◆ legális-rationális autoritásról pedig akkor beszélünk, amikor a szabályok által meghatározott hivatal szolgál az elismerés alapjául, nem pedig egy politikai vezetőhöz fűződő viszony.

Ez a fajta csoportosítás a mai napig hasznos, még olyan demokráciákban is, ahol elsősre azt gondolnánk, a legális-rationális autoritás a legjellemzőbb módja a politikai hatalom elismerésének. Weber gondolatához hozzáfűzhetjük: hogy mit képes vagy éppen nem képes egy vezető elérni, egyrészt az ő alkalmasságától függ – vagy legalábbis annak látszatától, hogy egy vezető tudja-e, mit csinál –, másrészt pedig attól, hogy egy vezető tudja-e képviselni követőinek erkölcsi értékrendjét és ideológiai preferenciáit.

A **legitimitás** fogalma az autoritásra épül, de tágabban értelmezett fogalom. Amikor egy államot széles körben elfogadnak a polgárai és a vele kapcsolatban álló többi állam, az államot legitimnek nevezzük. Ilyen értelemben tehát egy tisztségviselő esetében inkább autoritásról, míg egy állam esetében legitimitásról beszélhetünk. Bár a legitimitás szó a latin legitimare szóból származik, amelynek jelentése „törvényesnek nyilvánítani”, a legitimitás sokkal több, mint az egyszerű törvényesség (vagy legalitás). Utóbbi egy technikai kérdés arra vonatkozóan, hogy egy jogszabály megalkotása az eljárásnak megfelelően történik-e, a legitimitás viszont egy politikai fogalom, amely arra utal, hogy az emberek elfogadják-e egy adott állam autoritását, amiből tulajdonképpen az állam léte fakad.

A törvényesség vagy legalitás kérdése a jogászokra tartozik; a politikatudósokat jobban érdekli a legitimitás kérdése: hogyan tudja egy politikai rendszer a működéséhez szükséges közbizalmat megnyerni, megtartani, illetve adott esetben miért veszíti el azt. A gazdasági fejlődés, nemzetközi sikerek vagy egy népszerű kormánypart megnövelheti egy politikai rendszer legitimitását, habár a legitimitás többet jelent e szempontok mindegyikénél. Valójában gondolhatunk a legitimitásra úgy is, mint egy hitelességi mutatóra, amely a politikai rendszer múltbeli sikereit veszi alapul, és amely egyfajta tartalékként is funkcionálhat nehezebb időkben. Mindenesetre az is biztos, hogy nem a bíróságok, hanem a közvélemény színe előtt kell bizonyítani: a legitimitás végeredményben a közvélemény megítélésétől függ. A pusztá kényszerítő erő önmagában nem, csakis a legitimitás az, ami egy kormányzatnak valódi stabilitást adhat.

IDEOLOGIA

Eddig főleg olyan fogalmakat tekintettünk át, amelyeket elsősorban a *politikáról szóló* elemzésekben használunk. Ugyanakkor különféle fogalmak és eszmék a politikai küzdőtér részét is képezik, azaz a *politikai arénában* találkozunk velük: a politikai tevékenységeket ugyanis nagyon gyakran az emberi ideák ösztönzik. Úgy a legkönnyebb demonstrálni ezt az állítást, ha az ideológiákon keresztül közelítjük meg. Az ideológia szót Antoine Destutt de Tracy francia filozófus úgy definiálta a nagy francia forradalmat követő években, mint amely az ideák tudományát jelenti. Azóta rengeteget változott a szó jelentése, és mára olyan eszmerendszereket jelöl, amelyek különböző világnézetek alapján határozzák meg, hogy egy kormányzatnak milyen szerepet kell betöltenie a politikai közösség életében, illetve hogy a közpolitikai döntéshozatalnak milyen céljai legyenek. Ideológia alatt

Autoritás

A kormányzásra való jogosultság. Az autoritás alapozza meg a hatalmat egészen addig, amíg az emberek elfogadják, hogy az autoritással rendelkező személy jogosult a döntések meghozatalára.

Legitimitás

Egy politikai rendszer legitim állapota. Egy legitim kormányzati rendszer mindig autoritáson alapul. Akik alávetik magukat a kormányzati rendszer szabályainak, azok elismerik annak döntéshozatali jogát.

Ideológia

Egy olyan eszmerendszer, amely egymáshoz kapcsolódó meggyőződésekben alapul, egy közös világnézet vagy – másként fogalmazva – a politikai, gazdasági és társadalmi struktúrára vonatkozó alapvető elképzelések összessége.

Ideológia	Tipikus jellemzői
Anarchizmus	A kormányzati autoritás bármilyen formája felesleges, a társadalom szerveződésének legjobb módja ugyanis az önkéntes együttműködés és a szabad társulás.
Marxizmus	Az államrendszer és a magántulajdon eltörlése révén elérhető egy osztályok nélküli, kizsákmányolásmentes, önmagát kormányzó társadalom.
Liberalizmus	Az egyén képes legjobban megítélni azt, hogy mi is a saját érdeke. Olyan toleráns társadalmat kíván elérni, amelyben a személyes szabadságot maximalizálni lehet, szabadon választható, ugyanakkor korlátozott marad a kormányzat.
Konzervativizmus	A hagyományos intézmények és gyakorlatok működnek a legjobban, a szabadpiac a leghatékonyabb a társadalmi igények szempontjából, és a kormányzatnak lehetőség szerint minél decentralizáltabbnak kell lennie.
Fasizmus	Támogatja a nemzeti egység megteremtését, az autoriter állam működését, az erős vezetést és a tömeges mozgósítást, nagy hangsúlyt fektet a nacionalizmusra és a militarizmusra.

1.1. ábra. Fontosabb ideológiák: öt példa

napjainkban egy olyan nézetrendszert értünk, amely segítségével az emberi természetet, az állam és a társadalom megfelelő viszonyát és az egyéneknek a politikai rendszerben betöltött szerepét határozzák meg. Az már egyéni megítélés kérdése, hogy milyen politikai álláspontot tekinthetünk ideológiának – az 1.1. ábra is csak néhány ismert ideológia áttekintő bemutatására vállalkozik. Mindenesetre az ideológiák korszaka a francia forradalommal kezdődött és a 20. században a fasizmus 1945-ös és a kommunizmus 1980-as évekbeli bukásával végződött. Az ideológiák látszólag éppen azokban a tömegsírrokban haltak el, amelyek miattuk jöttek létre.

Természetesen jelen vannak olyan szellemi áramlatok is, mint a környezetvédelem, a feminizmus vagy az iszlamizmus, de az kérdéses, hogy a kortárs eszmék, értékek és prioritások mentén kialakult szempontrendszerek klasszikus értelemben vett ideológiákat alkotnak-e. Ahhoz hogy bármilyen perspektívát, álláspontot vagy prioritás alapján felépülő szempontrendszert ideológiának tekinthessünk, olyan mértékben kellene kitágítani a szó jelentéstartományát, hogy annak már szinte semmi köze nem lenne az eredeti értelméhez – az ideológia ugyanis nem más, mint koherens eszmék rendszere.

Ugyan az ideológiák kora talán leáldozóban van, ennek ellenére továbbra is ezt a fogalmat használjuk, amikor a politikai pártok által képviselt értékekre gondolunk, amelyeket pedig egy jobb-bal spektrumon helyezünk el. E szokás eredete szintén a francia forradalom idejére tehető, ekkor a törvényhozó testületekben a királypártiak ültek az üléstnök jobb oldalán, hagyományosan ez volt a megbecsülés helye, míg a radikálisok és a köznépi képviselői ültek bal oldalon. Ha valaki a jobb oldalon foglalt helyet, akkor az az arisztokrácia, a király és az egyház érdekeit támogatta, a bal oldalon pedig a világi köztársaság és a polgári szabadságjogok támogatói sorakoztak fel.

A „bal” és „jobb” szavak a mai napig használatosak a politikai pártok csoportosítására (lásd erről a 16. fejezetet). A baloldalt azonosítják az egyenlőséggel, az emberi jogokkal és a reformokkal, míg a jobboldal a hagyományt, a fennálló tekintélyt (autoritást) és a nemzeti érdek képviselőt tartja fontosnak. A baloldal az egyenlőtlenségek csökkentéséért politizál, míg a jobboldal hajlamosabb elfogadni a természetes egyenlőtlenségeket. A baloldal szimpatizál a kulturális és etnikai sokszínűséggel, míg a jobboldal preferálja a nemzeti egység gondolatát (részletekért lásd az 1.2. táblázatot). A felmérések azt mutatják, hogy a legtöbb szavazó a demokráciákban el tudja helyezni magát a bal- vagy jobboldalon, még akkor is, ha sokan ezeket a címkeket egyszerűen egy konkrét párttal vagy társadalmi osztállyal azonosítják (Mair 2009).

A bal- és jobboldal fogalma a demokratikus világban széles körben elterjedt, ami lehetővé teszi, hogy összehasonlítsuk különböző országok politikai pártjait és ezen pártok politikai programjait akár nagyon különböző korokban is. Azon konkrét ügyek

1.2. táblázat. A bal- és jobboldal tematikus ellentétei

Baloldal	Jobboldal
Béke	Fegyveres erők
Globális szempontok	Nemzeti érdekek
Demokrácia	Autoritás, erkölcs és alkotmány
Tervgazdálkodás és köztulajdon	Szabadpiac
Proteccionista kereskedelem	Szabadkereskedelem
Szociális biztonság	Szociális harmónia
Oktatás	Törvény és rend
Kollektivizmus	Individualizmus

Megjegyzés: 50 demokratikus rendszer bal- és jobboldali pártjainak programja alapján, 1945–1998.

Forrás: Budge (2006) alapján a szerző szerkesztése

ugyanakkor, amelyek mentén a bal- és jobboldal egymásnak feszül, nagyon különbözhetnek egymástól a világ különböző pontjain. Ebből kifolyólag ezeket a kifejezéseket jobb, ha mi is csak olyan címkékként használjuk, amelyet a különféle eszmék kis dobozaira ragaszthatunk. A jobb- és baloldal fogalma egészen biztosan nem használható jól körülhatárolható eszmék leírására. A határvonalak elmosódása Európában is szemmel látható, hiszen a baloldal (szocializmus és kommunizmus) kezdeményezte egykoron az iparágak és szolgáltatások államosítását, a jobboldal (konzervatívok) pedig a szabadpiac támogatását, viszont a piacgazdaság széles körű elfogadása azt jelentette, hogy mind a bal-, mind a jobboldal elképzelései veszítettek az érvényükből.

ÖSSZEHASONLÍTÓ POLITIKATUDOMÁNY

Az utóbbi években megnőtt azon politikai vezetők és pártok száma, akik és amelyek a nacionalizmus (részletesen tárgyaljuk a 4. fejezetben) és a populizmus (5. fejezet) kombinációjára építik politikájukat. Többek között az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Franciaországban, Magyarországon, Lengyelországban, Indiában és a Fülöp-szigeteken is jelentős támogatást élvez az az irány, amely szerint a nemzeti érdeket kell előtérbe helyezni, és valódi vagy metaforikus falat emeltek maguk és szomszédaik, kereskedelmi partnereik közé. Mi állhat e mögött a jelenség mögött? Hogyan alakulhat ki ennyire hasonló politikai irányzat ennyire különböző országokban? Milyen hatással vannak ezek a változások a demokrácia épségére ezekben az országokban? Tanulmányozhatnánk egymástól elszigetelve, külön-külön is ezeket az országokat, de csak a különféle mutatók összehasonlítása révén juthatunk olyan következtetésekre, amelyek közelebb vihetnek minket a trendek mögött meghúzódó okok és összefüggések megértéséhez.

Az **összehasonlító politikatudomány** csak egy a politikatudomány részterületei közül (lásd 1.2. ábra), de talán mind közül a legalapvetőbb, legfontosabb. Fő célja, hogy a sok különböző eset vizsgálatával segítsen megérteni, hogyan is működik a politika és hogyan is működnek a kormányzatok. Az összehasonlítás rendkívül hasznos lehet, hiszen a politikai rendszerek és intézmények egyszerű leírását finomíthatja, de abban is segíthet, hogy a tágabb kontextust felvázolva tudjuk értelmezni ezen rendszerek működését. Ilyen módon hozzájárulhat a politikatudományi elméletek és szabályszerűségek kialakulásához és felfedezéséhez, illetve bemutathatja, hogy a különböző társadalmak miként néznek szembe hasonló problémákkal. Az összehasonlító politikatudomány két konkrét célját azonban érdemes bővebben is kifejteni. Az egyik a politika világának mélyebb és átfogóbb megértése, a másik pedig a politikai folyamatok előrejelzése.

Összehasonlító politikatudomány

Különböző országok kormányzati rendszerének és politikai folyamatainak szisztematikus vizsgálata. Célja, hogy a különbségek és hasonlóságok megvilágításával könnyebben megértsük a politika és a kormányzati rendszerek működésmódját.

A politika világának mélyebb megértése

Az összehasonlító módszer egyik nagy erőssége egyértelmű: segíti a kormányzati rendszerek és a politikai folyamatok jobb megértését. Az összehasonlítás révén könnyebben megragadhatóvá válnak a politikai intézmények, folyamatok és tevékenységek legfontosabb jellemzői, így jobban megérthetjük a politikai rendszerek karakterét és dinamikáját. Tanulmányozhatunk specifikusan egy kormányzatot vagy egy konkrét törvényhozó hatalmat, pártrendszert, társadalmi mozgalmat vagy egy országos választást önmagában is, de ha így teszünk, lemondunk a tágabb kontextus megértéséről, hiszen az csak az összehasonlítás eszközével érhető el. Hogyan máshogy mérhetnénk fel vizsgálatunk tárgyának egyediségét, hatékony mivoltát, hogy ismerhetnénk fel a lehető legjobb megoldásokat vagy azt, hogy valami fontos dolog hiányzik egy adott rendszerből?

Részterület	Vizsgálat tárgya
Összehasonlító politikatudomány	A politika és kormányzati rendszerek különböző módszerekkel végzett összehasonlító vizsgálata.
Nemzetközi kapcsolatok	Az államok közötti kapcsolatok tanulmányozása. Ide tartozik a diplomácia, a külpolitika, a nemzetközi szervezetek, a háború és a béke kérdése.
Nemzetállami politika	A politika és kormányzati rendszerek tanulmányozása egyetlen állam vonatkozásában. Ide tartozik az intézmények és a különböző politikai folyamatok vizsgálata.
Politikai filozófia	A politikai filozófia olyan témákat érint, mint az autoritás, az etika és a szabadság.
Politikaelmélet	Olyan elvont és általánosító megközelítések konstruálása, amelyek segítségével a politika jelenségeit jobban megérthetjük.
Közpolitika	Az a tudományterület, amely azokkal a kormányzati álláspontokkal foglalkozik, amelyekkel a kormányzat válaszol (vagy épp elmulaszt válaszolni) a társadalom különféle igényeire.

1.2. ábra. A politikatudomány részterületei

Megjegyzés: A politikatudományt különböző szempontok alapján osztják fel a különböző országokban, és különböző tudományos iskolák szerint. A részterületek közé sorolhatják a jogtudományt, a metodológiát, a politikai gazdaságtant és a közigazgatás-tudományt is.

Amikor a megértésről beszélünk, nemcsak a többi politikai rendszer ismerete a fontos, hanem a saját rendszerünk alaposabb megismerése is. Figyelemmel követhetjük a belpolitikai történéseket, és hihetjük azt, hogy tisztában vagyunk vele, hogyan is működik saját politikai rendszerünk, de addig nem lehet tényleges tudásunk róla, amíg össze nem hasonlítjuk egy másikkal. Az összehasonlítás ugyanis nagyon sokat elárulhat a saját rendszerünk természetéről is. Dogan és Pelassy (1990) így vélekednek erről:

Mivel egyetlen eset megértése is több másik eset megértésétől függ, mivel az általánosítás fényében az egyedi eseteket sokkal élesebben látjuk, a nemzetközi összehasonlítás 10-szeresére növeli annak az esélyét, hogy bizonyos politikai jelenséget megmagyarázzunk. Az a megfigyelő, aki csak egy országot tanulmányoz, normálisként értelmezheti azt, ami az összehasonlítást végző számára abnormális.

Az összehasonlításnak megvan az a gyakorlati haszna is, hogy megismerttet minket olyan helyekkel, amelyekről relatíve keveset tudunk. Azon képesség, hogy értelmezni tudjunk olyan eseményeket, amelyek a határainkon túl történnek, kiváltképp fontos egy olyan világban, ahol a globalizáció elmélyíti és kiszélesíti a politikai, gazdasági és társadalmi kapcsolatokat, hiszen a világ másik felén végbemenő események is közvetlen hatással lehetnek ránk. Azon találjuk magunkat, hogy már nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, ami „külföldi”. A politika és a kormányzat működésének megértése más rendszereken keresztül nemcsak a hírek értelmezésében segíthet, de a politikai kapcsolatok gyakorlati elemzésében is. A diplomaták például tudják, milyen fontos megérteni azon kormányzatok politikai, gazdasági és társadalmi realitásait, amelyekkel éppen kapcsolatba lépnek vagy tárgyalást folytatnak.

A politikai folyamatok előrejelzése

Az összehasonlítás segíthet nekünk általános törvényszerűségek feltárásában, ami aztán segítheti a politikai folyamatok előrejelzését. Vagyis egy kampány vagy közvélemény-kutatás alapos vizsgálata segíthet feltárni a választások lehetséges kimenetelét. Egy tanulmányból például tudjuk, hogy azokban az európai országokban, ahol arányos képviselői rendszer működik, több különböző párt nyerhet mandátumot és alakíthat koalíciós kormányt. Hasonlóképpen, ha tudjuk, hogy egy adott országban költséghatékony a közszolgáltatásokat magánszolgáltatók bevonásával biztosítani, akkor más országok kormányai is fontolóra vehetik ennek a modellnek az alkalmazását.

Ha egy jelenség magyarázata egyértelmű, és minden releváns tényezőt áttekintettünk és számításba vettünk, akkor a magyarázatunknak alkalmasnak kell lennie arra, hogy viszonylag nagyfokú pontossággal – ha nem is teljes biztonsággal – előre tudjunk jelezni jövőbeli politikai folyamatokat. Azt is látni kell azonban, hogy amíg a természettudományok rengeteg olyan törvényszerűséget figyeltek meg, amelyek lehetővé teszik természeti jelenségek előrejelzését, addig a társadalomtudomány módszertanilag erre alkalmatlan. A társadalomtudományok törvények helyett sokkal inkább elméleteket gyártanak, tendenciákat és valószínűségeket tárnak fel, vagy példázatokot és aforizmákat nyújtanak számunkra. Az utóbbira jó példa Lord Acton híres mondása: „A hatalom megront, a korlátlan hatalom pedig korlátlanul megront” (lásd 6. fejezet). A gondolat sok igazságot tartalmaz, azonban ez nem egy szabály vagy egy törvény, tehát nem alkalmas sem magyarázatra, sem biztos jóslásra.

Bár elmondható, hogy a különböző országok vizsgálatát követően levont tanulságok és spekulatív kérdések megválaszolása erősíthet egy előrejelzést, sokan kételkednek benne, hogy a politikatudománynak feladata-e (vagy képes-e rá egyáltalán), hogy jóslásokba bocsátkozzon. Karl Popper (1959) réges-régen megállapította, hogy hosszú távú előrejelzéseket csakis olyan rendszerek esetében lehet tenni, amelyek „elszigeteltek, változatlanok és kiszámítható módon működnek”, viszont az emberi társadalom nem ilyen. Nemrégiben egy olyan provokatív vélemény jelent meg a *New York Times* hasábjain (Stevens 2012), amely szerint a politikatudomány a pontos előrejelzéseket illetően „látványosan megbukott és kolosszális mennyiségű pénzt és időt pazarolt el”. A szerző azzal folytatta, hogy egy szakértő sem látta előre a Szovjetunió szétesését, az al-Káida felemelkedését vagy az arab tavaszt. Az újságcikk egy politikatudományi szakértő díjnyertes tanulmányát (Tetlock 2005) idézte, amely így összegzett: „a szakértők eredményei annyira pontosak csupán, mint egy csimpánz, amely összevissza dobálja a dartsnyilakat.”

Ahogy azt látni fogjuk a 2. fejezetben is, a probléma maga mégsem az összehasonlításban keresendő (ami ugyebár a tudományos módszertan lényeges része), hanem az összehasonlítás módjában. A kutatásaink eredménye nagyban függ a vizsgált esetek számától, összetételétől, a megszerzett információ részletességétől, az adatok megbízhatóságától, a kutatás módszertanától és attól, hogy mennyire engedjük, hogy az előzetes várakozásaink és elfogultságaink torzítsák a kutatás eredményét. Az ókori görögök úttörő szerepe ellenére is alig egy évszázada kutatják szisztematikusan a kormányzati rendszerek és a politika természetét. Rengeteg szegmensét még ma sem értjük, és számtalan éles vita bontakozott ki a különböző fogalmak értelmezése körül. Az összehasonlítás új horizontokat nyitott meg és izgalmas, új lehetőségeket teremt arra nézvést, hogy többet tudjunk meg a kormányzati rendszerek és a politika különböző formájáról.

A POLITIKAI RENDSZEREK OSZTÁLYOZÁSA

Habár a különféle politikai rendszerek sok hasonlóságot mutatnak – a legtöbb például rendelkezik végrehajtó hatalommal, törvényhozó testülettel, bíróságokkal, alkotmánnyal, pártokkal vagy éppen érdekcsoportokkal –, az egyes intézmények működése és egymáshoz való viszonya államonként eltérő lehet. Ennek eredményeképpen a politikai rendszerek is különbözhetnek: bizonyos államok egyértelműen demokratikusak, mások nyíltan autoriter rezsimek, a legtöbb viszont e kettő hivatkozási pont közti spektrumon helyezkedik el. Hogy még összetettebb legyen a kép, a politikai rendszerek mozgó célpontok: fejlődnek és változnak, ráadásul

nem ritkán viszonylag gyorsan. Annak érdekében, hogy értelmezni tudjuk ezt a zavaros helyzetet, segítségünkre lehet az eligazodásban a politikai rendszerek osztályozása.

A **tipológia** olyan osztályozási rendszer, amely az államokat közös jellemzőik alapján osztja kategóriákba. A tipologizálás segítségével általános megállapításokat fogalmazhatunk meg az egyes csoportokba tartozó államokat illetően, az esettanulmányok révén pedig a részletekre tudunk koncentrálni. A tipologizálást és az esettanulmányokat használva egyszerűbb dolgunk lesz a magyarázatok és törvényszerűségek megállapításában vagy éppen különféle politikai jelenségekre vonatkozó elméletek tesztelésében (Yin 2018). Az ideális tipológia egyszerű, kifinomult, logikus, érvényes és ugyanannyira hasznos a laikus megfigyelő számára, mint egy újságírónak, politikai vezetőnek vagy politikatudósának.

Sajnos egy ideális rendszertani besorolás megteremtése szinte lehetetlen. Az összehasonlító politikatudománnyal foglalkozó kutatók körében vita tárgyát képezi egy ideális tipológia kritériumrendszere, de abban sem igazán tudnak megegyezni, hogy milyen kategóriákat használjanak, ahogy vita tárgyát képezi általában az is, hogy melyik államot melyik kategóriába sorolják.

Az első kísérlet egy ilyen rendszer megalkotására – és az egyik legkorábbi példa az összehasonlító politikatudomány művelésére – Arisztotelész nevéhez köthető, aki 158 ókori görög városállamot osztályozott bizonyos kategóriák alapján. Kr. e. 500 és 338 között ezek a közösségek kis települések voltak, amelyek kormányzati formájukban jelentősen eltértek, így tökéletes kísérleti terepet adtak a filozófusnak: összehasonlíthatta a különböző politikai rendszerek kormányzatának jellemzőit a stabilitás és a hatékonyság szempontjából.

Arisztotelész két szempont alapján osztotta fel az államokat. Először is a kormányzásban részt vevő emberek száma alapján: egy ember, kevés vagy pedig sok ember irányítja a politikai közösséget. Ez a szempont tehát a politikai rendszer irányításában való részvétel mértékét írja le. Második szempontját ugyan nehezebb alkalmazni, ám nem kevésbé fontos, mint az előző, mivel a kormányzás szándékára világít rá. Ez alapján lehet a közérdeket figyelembe véve („helyes forma”) vagy pedig csak a magánérdeket szem előtt tartva kormányozni („elfajzott forma”). Arisztotelész szerint ez a második aspektus azért fontos, mert egy politikai rendszer akkor stabilabb és hatékonyabb, ha a kormányzat a közösség hosszú távú érdekeit figyelembe véve irányítja az államot. A két szempont figyelembevételével hat különböző típusú kormányzatot kapunk, ahogy azt az 1.3. ábrán láthatjuk.

Egy másik tipológia kidolgozására Charles-Louis de Secondat, Montesquieu bárója vállalkozott *A törvények szelleméről* című politikaelméleti értekezésében 1748-ban. Montesquieu három kormányzati típust különböztetett meg: a köztársaságot, amelyben a nép vagy a nép egy része birtokolja a legfőbb hatalmat; a monarchiát, amelyben egy személy uralkodik az elfogadott és általánosan érvényes törvények alapján; illetve a despotizmust, amelyben szintén egy ember uralkodik, ám csak a saját szempontjait és prioritásait figyelembe véve.

Mindkét tipológia érdekes lehet a történeti áttekintés szempontjából, de a politikai realitások, amelyek keretein belül ezek az elméletek megszülettek, már jó ideje jelentősen megváltoztak. A tipologizálás egy frissebb példáját adja a **három világ elmélete**, amely a hidegháború korszakában (1940-es évektől a z1980-as évek végéig) volt meghatározó. Ez nem egy hivatalos politikatudományi csoportosítás, sokkal inkább egy gyakorlatias válasz a geopolitikai realitásokra, amely ideológiai célok és politikai szövetségek alapján osztja három csoportba a világ országait:

- ◆ Első világ: gazdag, demokratikus, iparosodott államok, legtöbbjük tagja volt a kommunizmus elleni nyugati szövetségnek.
- ◆ Második világ: kommunista rendszerek, a legtöbbje olyan állam, amely felsorakozott a nyugati szövetség ellen.
- ◆ Harmadik világ: szegényebb, kevésbé demokratikus, fejletlenebb államok, némelyik részt vett a hidegháborúban, mások nem.

Ez a rendszer egyszerű és magától értetődő címkéket használt, amelyek könnyedén szivárogtak át a médiába és a közbeszédbe: a harmadik világ kifejezés még napjainkban is rendkívül erős hívószó, amely megidézi a szegénységet, a fejletlenséget, a korrupciót és a politikai instabilitást. Ám ez a fajta megkülönböztetés sokkal inkább deskriptív és jóval kevésbé analitikus tipológia (ez utóbbira Arisztotelész csoportosítását hoztuk fel), ebből kifolyólag veszélyesen leegyszerűsítő is. Az első és második világ rendelkezett a legszilárdabb és legkövetkezetesebb belső logikával, viszont az erőteljes túlzás lenne, ha Afrika, Ázsia és Latin-Amerika minden egyes országát egységesen harmadik világgént akarnánk kategorizálni: a harmadik világon belül ugyanis bizonyos államok demokratikusak, míg mások autoriterek, egyes országok gazdagok, míg mások szegények, továbbá vannak agrár- és iparosodott gazdaságok is közöttük.

Tipológia

Olyan osztályozási rendszer, amely segítségével államok, intézmények, folyamatok, politikai kultúrák közös jellemzőik mentén csoportokra oszthatók.

Három világ elmélete

Politikai tipológia, amely a világot egy ideológiai vonal mentén osztotta fel, az államok hidegháborúban képviselt oldala alapján.

		A kormányzók száma		
		Egy	Kevés	Sok
Forma	helyes	királyság	arisztokrácia	politeia
	elfajzott	zsarnokság	oligarchia	demokrácia

1.3. ábra. Arisztotelész kormányzati rendszerekre vonatkozó tipológiája

Forrás: Arisztotelész 1962, III. könyv, Ötödik fejezet

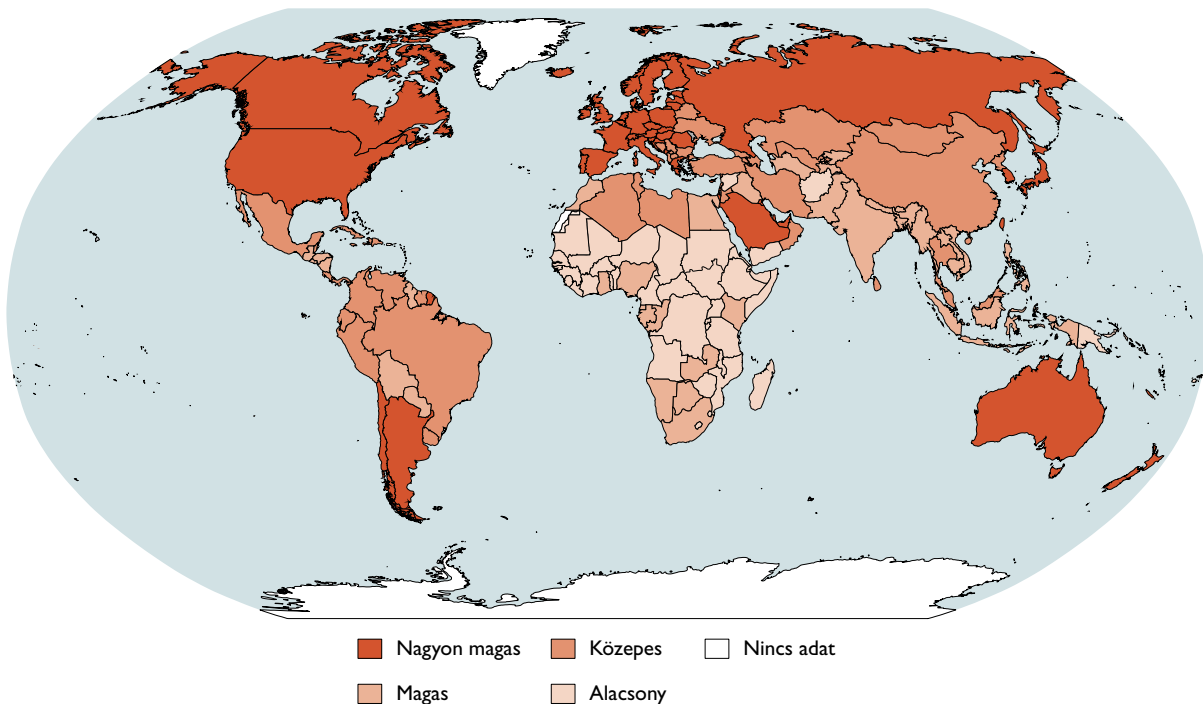
1.2. Fókuszban

Politikai rendszerek két lehetséges csoportosítása

Mivel a politikatudósok nem tudtak egyezményes osztályzást kitalálni a politikai rendszerek besorolására, ezért a kutatói szférán kívülről érkeztek új impulzusok egy újfajta tipológia megteremtésére. A legmeggyőzőbbek az alábbiak (a továbbiakban ezt a két tipológiát használjuk):

- ◆ A brit Economist Intelligence Unit (EIU, amely a *The Economist* című hetilaphoz kapcsolódó intézet) fejlesztette ki és alkalmazza az úgynevezett demokráciaindexet (*Democracy Index*), amely 60 különböző szempont figyelembevételével áll össze. Ezen szempontok között olyan tényezőket találunk, mint az alapvető politikai szabadságjogok védelme, a választások tisztasága, a szavazók biztonsága, a választási részvételi arány, a politikai pártok szabad működése, a bírói testület és a média függetlensége, vagy a kormányváltás folyamata. Miután számba vették az egyes országokat e szempontrendszer alapján, minden államot egy 10-es skálán pontoznak és négy csoportba osztják őket: teljes értékű demokráciák, sérült demokráciák, hibrid rezsimek és autoriter rezsimek. 2017-ben Norvégia érte el a legmagasabb pontszámot (9,87) és Észak-Korea kapta a legrosszabb osztályzatot (1,08 pont).
- ◆ Az amerikai székhelyű Freedom House kutatóintézet 1972 óta évente jelenteti meg a Polgári és politikai szabadságjogok (*Freedom in the World*) elnevezésű indexét. Vizsgálatának fő tárgya az, hogy a különböző államokban mennyire érvényesülnek a politikai szabadságjogok (a politikai folyamatokban történő részvétel lehetősége), illetve a polgári szabadságjogok (például a szólás szabadsága, a bírók függetlensége, személyes autonómia és szociális jogok). Az országokat egy százas skálán pontozzák, majd az alábbi csoportokba sorolják: szabad, részben szabad és nem szabad. Néhány ország azonban – például Szíria és Észak-Korea – időnként megkapja a „legrosszabb államok” címkét.

Az 1.3. táblázat a könyvben vizsgált 18 országra fókuszálva ezen két tipologizálási kísérlet eredményeit kombinálja, de néhány olyan ország is bekerült a listába, amelyeket a legjobb és legrosszabb mutatójú államok közé sorolnak. Mindkét index esetében aggasztó tendenciák figyelhetők meg az utóbbi években, mindkét intézmény beszámolója a demokrácia fejlődésének visszafordulását állapítja meg, amely folyamatra e könyv későbbi fejezetei is kitérnek majd. Az utóbbi évek legszembetűnőbb változásai között van az Egyesült Államok, Japán és Franciaország leminősítése teljes értékű demokráciából sérült demokráciává.

1.1. térkép. Humán fejlettségi index (Human Development Index)

Forrás: Egyesült Nemzetek Szervezete, Fejlesztési program (2017)

1.3. táblázat. Politikai rangsorok összehasonlítása

	Demokráciaindex (Democracy Index)		Polgári és politikai szabadságjogok indexe (Freedom in the World)	
	Pontszám	Kategória	Pontszám	Szabadság besorolása
Norvégia	9,87	Teljes értékű demokrácia	100	Szabad
Svédország*	9,39	Teljes értékű demokrácia	100	Szabad
Kanada	9,15	Teljes értékű demokrácia	99	Szabad
Új-Zéland	9,26	Teljes értékű demokrácia	98	Szabad
Németország*	8,61	Teljes értékű demokrácia	94	Szabad
Egyesült Királyság*	8,53	Teljes értékű demokrácia	94	Szabad
USA*	7,98	Sérült demokrácia	86	Szabad
Japán*	7,88	Sérült demokrácia	96	Szabad
Franciaország*	7,80	Sérült demokrácia	90	Szabad
Dél-Afrika*	7,24	Sérült demokrácia	78	Szabad
India*	7,23	Sérült demokrácia	77	Szabad
Brazília*	6,86	Sérült demokrácia	78	Szabad
Mexikó*	6,41	Sérült demokrácia	62	Részben szabad
Nigéria*	4,44	Hibrid rendszer	50	Részben szabad
Banglades	5,43	Hibrid rendszer	45	Részben szabad
Kenya	5,11	Hibrid rendszer	48	Részben szabad
Törökország*	4,88	Hibrid rendszer	32	Nem szabad
Thaiföld	4,63	Hibrid rendszer	31	Nem szabad
Venezuela*	3,87	Autoriter rendszer	26	Nem szabad
Egyiptom*	3,36	Autoriter rendszer	26	Nem szabad
Oroszország*	3,17	Autoriter rendszer	20	Nem szabad
Kína*	3,10	Autoriter rendszer	14	Nem szabad
Irán*	2,45	Autoriter rendszer	18	Nem szabad
Szaúd-Arábia	1,93	Autoriter rendszer	7	Nem szabad
Észak-Korea	1,08	Autoriter rendszer	3	Nem szabad

*Megjegyzés: ezeket az országokat vizsgáljuk a könyvben. Az Európai Unió nincs rangsorolva.

Forrás: Economist Intelligence Unit 2017 és Freedom House 2018

A hidegháború végeztével ez a fajta tipológia is érvényét veszítette, de nem lépett helyébe egyetlen általános, átfogó osztályozási rendszer sem. Ugyanakkor vannak próbálkozások, amelyek közül kettőre kifejezetten gyakran hivatkoznak: az egyik ilyen széles körben használt tipologizálás az Economist Intelligence Unit (EIU) *Democracy Index* nevet viselő tipológiája, a másik pedig a Freedom House *Freedom in the World* indexe (ezekről lásd az 1.2. Fókuszban című részt). Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ezek az indexek sem tökéletesek: az alkalmazott módszertan mindkét esetben komoly kérdéseket vet fel, de figyelembe kell vennünk az EIU és a Freedom House sajátos értékrendjét, célkitűzéseit és szubjektív szempontjait, és óvakodnunk kell attól, hogy rugalmatlanul kezeljük ezeket a csoportosításokat és rangsorokat. A kormányzati rendszerek és a politika világa túl komplex ahhoz, hogy egy egyszerű táblázatba sűrítsük őket.

Bruttó hazai termék (GDP)

A bruttó hazai termék (*gross domestic product, GDP*) a gazdaságok teljesítményére vonatkozó legalapvetőbb mérőszám, amelyet úgy kapunk meg, hogy egy adott országban megtermelt javak és szolgáltatások pénzügyi értékét összeadjuk, függetlenül attól, hogy ki birtokolja a termelési eszközöket.

Mindazonáltal ezek a rangsorok rendkívül hasznos kiindulópontot és sorvezetőt adnak a kormányzati rendszerek és a politika egyébként roppant bonyolult világának megértéséhez, így a következő fejezetekben használni is fogjuk ezeket. A könnyebb boldogulás érdekében az említett tipológiákon kívül is alkalmazunk majd különböző gazdasági és társadalmi adatokat. A politika és gazdaság kapcsolata olyannyira szoros – ahogy azt a 20. fejezetben is láthatjuk majd –, hogy egy külön tudományterület, a politikai gazdaságtan foglalkozik összefüggésrendszerük tanulmányozásával. A politikai gazdaságtan nemcsak a gazdasági struktúrákra koncentrál, hanem a gazdasági teljesítményt befolyásoló tényezőkre is: a jó kormányzás valószínűleg hozzájárul a gazdaság sikerességéhez, míg a rossz kormányzás épp ellenkező hatással van a gazdaságra.

A gazdaság legfontosabb mutatója a teljesítmény. Sok különböző módszer létezik a gazdasági teljesítmény mérésére, de napjainkban talán a **bruttó hazai termék (GDP)** a legnépszerűbb (lásd az 1.4. táblázatot). Ez az adott ország lakossága által az országban, illetve külföldön megtermelt gazdasági teljesítménynek az éves összege, amelyet általában dollárban fejeznek ki az összehasonlíthatóság érdekében. Bár az adatok pontossága országonként változó, és a megtermelt értékek dollárra konvertálása is kérdéseket vet fel többek között a megfelelő árfolyamszámítás miatt, mégis ezt a módszert használja a legtöbb kormányzat és nemzetközi szervezet abból a célból, hogy mérni tudja egy adott ország gazdaságának méretét.

Ugyan a GDP a nemzeti gazdaságok abszolút méretét mutatja, a népesség nagyságát nem veszi figyelembe. A jobb összehasonlíthatóság érdekében az egy főre jutó GDP-t szokás alkalmazni, mert az megbízhatóbb képet ad a különböző országok relatív gazdasági fejlettségével és fejlődésével kapcsolatban. Végezetül pedig

az egyes országok vonatkozásában nem szabad megfeledkezni az állampolgárok alapvető szükségleteinek biztosítására vonatkozó relatív teljesítmény vizsgálatáról. Bár az alapvető szükségleteket sokféleképpen lehet definiálni, a minimális követelmények közé tartozik a megfelelő táplálkozás, az oktatás és az alapvető egészségügyi ellátás biztosítása. Ilyen tekintetben a leggyakrabban használt összehasonlító mutató a humán fejlettségi index (*Human Development Index*), amelyet az ENSZ Fejlesztési Programja (*United Nations Development Programme*) dolgozott ki és hoz nyilvánosságra meghatározott időközönként. Ez az index várható élettartam, a felnőttkori írni-olvasni tudás, az oktatás hozzáférhetősége és az egy főre jutó GDP alapján igyekszik értékelni az adott ország fejlettségét az alábbi, fejlettségre vonatkozó kategóriákba sorolva az országokat: nagyon magas, magas, közepes vagy alacsony. A 2017-es index alapján a legtöbb demokrácia ott volt a top 30-ban, míg a legszegényebb országok a lista végén sorakoztak, Niger volt a 187. helyen a sereghajtó (lásd 1.1. térkép).

1.4. táblázat. A gazdaságok teljesítményének összehasonlítása

Ország	GDP (milliárd USD)	Egy főre jutó GDP (USD)
USA	19 390	59 531
EU	17 278	33 715
Kína	12 238	8 827
Japán	4 872	38 428
Németország	3 677	44 470
Egyesült Királyság	2 622	39 720
India	2 597	1 940
Franciaország	2 582	38 477
Brazília	2 055	9 821
Kanada	1 653	45 032
Oroszország	1 577	10 743
Ausztrália	1 323	53 800
Mexikó	1 150	8 902
Törökország	851	10 540
Svédország	538	53 442
Irán	439	5 415
Nigéria	375	1 969
Dél-Afrika	349	6 160
Egyiptom	235	2 412
Új-Zéland	205	42 940
Burundi	3	320
VILÁG	80 684	10 714

Megjegyzés: Az adatok 2017-re vonatkoznak. Venezuelával kapcsolatban nincs elérhető adat.

Forrás: Világbank 2018

AJÁNLOTT KÉRDÉSEK

- ◆ Mit jelent a kormányzat?
- ◆ Mi a politika? Hol kezdődik és meddig terjed?
- ◆ Ki rendelkezik hatalommal és ki az, aki nem? Hogyan tudjuk ezt megállapítani?
- ◆ Valóban úgy van, hogy a demokrácia minden körülmények között legitim, illetve hogy a legitim hatalom demokratikus?
- ◆ A modern politikai rendszerekben is annyira fontosak és egyértelműek az ideológiai megkülönböztetések, mint egykoron?
- ◆ Melyek a demokráciaindex (*Democracy Index*) illetve a Polgári és politikai szabadságjogok (*Freedom in the World*) indexek gyengeségei és erősségei a politikai rendszerek csoportosítását illetően?

ALAPVETŐ FOGALMAK

◆ Autoritás ◆ Bruttó hazai termék ◆ Fogalom ◆ Három világ elmélete ◆ Hatalom ◆ Ideológia ◆ Intézmények ◆ Kormányzás	◆ Kormányzat ◆ Legitimitás ◆ Összehasonlító politikatudomány ◆ Politika ◆ Politikai rendszer ◆ Politikatudomány ◆ Társadalomtudomány ◆ Tipológia

AJÁNLOTT OLVASMÁNYOK

- Boix, Carles – Susan C. Stokes (szerk.): *The Oxford handbook of comparative politics*. Oxford, Oxford University Press, 2007. Rendkívül részletes forrás, az összehasonlító politikatudomány legkülönbözőbb megközelítéseit taglalja több mint 1000 oldalon át.
- Dogan, Mattei – Dominique Pelassy: *How to compare Nations. Strategies in comparative politics*. London, Chatham House, 1990. Bár jó pár évvel ezelőtt adták ki, a mai napig érvényesek az állításai ennek a rövid, olvasmányos könyvnek.
- Goodin, Robert E.: *The Oxford handbook of political science*. Oxford, Oxford University Press, 2009. Az Oxford University Press másik kézikönyve, amely betekintést enged a politikatudomány különböző iskoláiba.
- Heywood, Andrew: *Political ideologies. An introduction*. London, Red Globe Press, 2017. Egy informatív és szerteágazó tematikájú tankönyv, ami kiváló bevezetést nyújt a legjelentősebb politikai hitvallások és doktrínák világába.
- Peter, Fabienne: *Democratic legitimacy*. Abingdon, UK – New York, Routledge, 2011. A legitimitás összetevőinek vizsgálata a demokráciákban, illetve annak vizsgálata, hogy a különféle fogalmak mit jelentenek és miként értelmezik őket.
- Woodward, Kath: *Social sciences. The big issues*. London – New York, Routledge, 2014. A társadalomtudományokról szóló hasznos áttekintés.

ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK

2

Forrás: iStock/KenHoward

BEVEZETÉS

A nyitófejezetben vetettünk egy pillantást a széles értelemben vett összehasonlító kormányzattan és politikatudomány alapvetéseire, így mostanra talán már világos, hogy ez a tudományterület nagyon komplex és mélyrétű. A komplexitás és a mélyrétűség már egyetlen állam elszigetelt vizsgálatára is igaz, a munka azonban még ennél is összetettebbé válik, ha különböző politikai rendszereket adunk az egyenlethez.

Ekkor nagy segítségünkre lehet az elmélet, amely keretet ad az amúgy rendezetlen megfigyeléseknek és tényeknek. Ezt az értelmezési keretrendszert útmutatóként használhatjuk ahhoz, hogy válaszokat tudjunk adni a politikára vonatkozó kérdéseinkre. Ilyen kérdés lehet például az, hogy miért demokratikusak bizonyos országok, míg mások nem, vagy miért tűnik úgy, hogy több ország is demokráciadeficittel küzd. A kutatásunkhoz kapcsolódó elmélet egy olyan eszköz vagy fogalmi szűrő, amely segíthet nekünk a tények körültekintő rendszerezésében, illetve amelynek segítségével képesek leszünk eldönteni, melyek az elsődlegesen vagy másodlagosan fontos információk, megkönnyíti azok értelmezését, illetve komplex érveket vagy magyarázatot ad vizsgálatunk tárgyával kapcsolatban.

Ez a fejezet betekintést ad azon elméleti megközelítések különféle módozataiba, amelyeket az összehasonlító politikatudományban gyakrabban használnak. Olyan sok elméleti megközelítés létezik, hogy lehetetlen lenne egy tömör fejezetben átfogó képet adni az összesről, így az öt legfontosabbra koncentrálnak: az institucionalista, a racionálistöntés-elméleti, a strukturalista, a kulturális és az interpretatív megközelítésre. A fejezet az elmélet fogalmának rövid magyarázatával kezdődik, majd rávilágít az összehasonlító politikatudomány alakváltozásaira. Ezt követően alaposabban megvizsgálja az öt legfontosabb elméleti megközelítést, bemutatja az eredetüket, a vezérelveiket és a céljaikat, illetve néhány szemléltető példa segítségével világít rá lényegi mondanivalójukra.

TARTALOM

- ◆ Elméleti megközelítések: áttekintés
- ◆ Az összehasonlító politikatudomány változó arcai
- ◆ Instutucionalizmus
- ◆ Racionálistöntés-elmélet
- ◆ Strukturalizmus
- ◆ Kulturális megközelítés
- ◆ Interpretatív megközelítés

LEGFONTOSABB ÁLLÍTÁSOK

- ◆ Az elméleti megközelítés a politikai jelenségek tanulmányozása során abban segít nekünk, hogy a helyes kérdést tudjuk feltenni, illetve hogy meg is tudjuk válaszolni azt.
- ◆ Az institucionalista megközelítés nagymértékben járult hozzá a politikatudomány fejlődéséhez, és továbbra is egy nagyon jelentős irányzat az összehasonlító politikatudományon belül.
- ◆ A racionálistöntés-elmélet a döntéshozatalban részt vevő egyének motivációit vizsgálva igyekszik magyarázatot adni a politikai jelenségekre.
- ◆ A strukturalizmus a hálózatokra koncentrálnak, és a múlt vizsgálatával igyekszik megérteni a jelent. Ilyen értelemben segít hidat kovácsolni a jelenkor politikai jelenségei és a történelem között.
- ◆ A kulturális megközelítés a kulturális normák és gyakorlatok politikai preferenciákra gyakorolt pozitív vagy negatív hatását vizsgálja.
- ◆ Az interpretatív megközelítés az egymással kapcsolatba lépő emberek által alkotott elképzelések és gondolatok felől tekint a politikára, a bevett megközelítésektől jelentősen eltérő szempontrendszert biztosítva a kutatók számára.

ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEK: ÁTTEKINTÉS

Az elmélet bármely tudományterület esetén kulcsfontosságú része a tudományos vizsgálódásnak, mivel nyitottá tesz bennünket különböző szempontok mérlegelésére. Az összehasonlító politikatudomány esetében ez azt jelenti, hogy szükség van bizonyos vezérelvek és fogalmak lefektetésére és alkalmazására, amelyekkel aztán képesek vagyunk megmagyarázni az államok keletkezésétől és az intézmények sajátos jellegétől kezdve, a demokrázitalódás folyamatait, a diktátorok módszereit vagy éppen a politikai instabilitáson keresztül a politikai részvételt és a közpolitikai kérdéseket bezárólag szinte mindent.

Azonban a politikai elméletekkel foglalkozó kutatóknak sok kihívással kell szembenéznük. Először is az összehasonlító politikatudomány annyira tág terület, hogy értelemszerűen számtalan elméleti megközelítés létezik, ezen belül is az általánosabbaktól egészen a nagyon specifikus elméletekig. Zavarba ejtően sok lehetőség áll rendelkezésünkre, amelyek közül időnként nehéz választani. Emiatt sokan azzal vádolják az összehasonlító politikatudományt, hogy nincs egy konkrét iránya. Mások viszont úgy érzik, hogy ez a sokszínűség éppen az erőssége, mivel nagyon sokféle lehetőséget kínál az összehasonlításhoz, ami éppen azt biztosítja, hogy a kutatások különféle szükségleteit megfelelő módon kielégítsék.

Az összehasonlító politikatudomány elméleti megközelítéseit továbbá azzal szokták vádolni, hogy túlzottan is a nyugati kultúra hagyományainak gondolatvilágából építkezik, mivel a politikatudósok java része a nyugati civilizációhoz tartozó országokban dolgozik. Amikor az összehasonlító politikatudomány közelítésmódja is egyre globálisabb lett – elsősorban a globalizáció nyomása miatt –, felmerült az igény, hogy ne csak a nyugati civilizáció szemléletmódja érvényesüljön. Ez a jelenség a jövőben is csak egyre erősödik majd, így az elméleti megközelítéseknek már most is jelentősnek mondható száma várhatóan tovább nő. Ugyanakkor univerzális elméleteket mindaddig lehetetlen lesz megalkotni, amíg a világ sok részét még mindig viszonylag kevésbé tanulmányozzák.

Harmadrészt az összehasonlító politikatudomány elméleti megközelítései sokszor megsínylik, hogy mindenféle divathullámoknak, hóbortoknak vagy egyéni preferenciáknak rendelik alá. Minden egyes elméleti megközelítésre, amelyet kidolgoznak vagy alkalmaznak, kritikusok hosszú sora csap le, hogy aztán a saját alternatíváikat javasolják inkább. Időnként úgy tűnik, hogy a konkurens elméleti megközelítések körül komolyabb viták alakulnak ki, mint a gyakorlati alkalmazásuk körül.

Végezetül pedig az elmélet helye a társadalomtudományokban közel sem magától értetődő. A természettudományon belül az elméleteknek hosszú történelmi hagyományuk van, ráadásul ezeket mindig empirikus bizonyítékok támasztják alá, következésképpen széles körben elfogadottak, természeti jelenségekre vonatkozó törvényszerűségeket lehet belőlük levezetni, kísérleteket lehet rájuk építeni, és alkalmasak arra is, hogy előrejelzéseket fogalmazzunk meg a természeti jelenségeket illetően. A társadalomtudományok helyzete ilyen szempontból sokkal bizonytalanabb – ha másért nem, hát azért, mert az emberi viselkedést próbálják értelmezni. A társadalomtudományos elméleteket sokszor erős kétségek övezik, és sokkal ritkább esetben alapozható rájuk valamilyen társadalmi törvényszerűség vagy előrejelzés.

Ebben a fejezetben az összehasonlító politikatudomány elméleti megközelítéseinek öt főbb esetére koncentrálunk majd. „Megközelítés” alatt a megértés módját értjük, vagyis az „álláspontoknak, az értelmezéseknek és gyakorlatoknak olyan halmazát, amely meghatározza a politikatudomány vizsgálatának módját” (Lowndes et al. 2017). Az elméleti megközelítések különféle alternatívái azt is befolyásolják, hogyan végezzük a politikatudományi kutatásokat, strukturálják az alapvető kérdéseinket, és segítenek előzetesen megfogalmazni, merrefelé kell keresnünk a válaszokat, illetve azt is, hogy milyennek kell lennie a jó válasznak. Ez a fejezet történeti fejlődésük sorrendjében tekint át öt ilyen megközelítést, de a lista semmi esetre sem tekinthető teljesnek. Az egyszerűbb érthetőség kedvéért ismertetőnket leegyszerűsítjük: mellőzünk minden alkategóriát, az elméletek közötti közös metszeteket és az elméletek újraértelmezési kísérleteit.

AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ POLITIKATUDOMÁNY VÁLTOZÓ ARCA

Bár minden kutatás központi eleme az összehasonlítás, az összehasonlító politikatudomány mint részterület viszonylag új, ahogy az elméleti alapjai is relatíve annak mondhatók. Egyfajta rendszerezési kísérletként tekinthetünk a politikatudomány kezdeteire a 19. század végétől kezdve, de sokáig messze elmaradt az egyetlen ország politikai rendszerére fókuszáló kutatásoktól, ráadásul jelenleg sem rendelkezik saját (dominánsnak mondható) elméleti megközelítéssel. Ebben kicsit különbözik a tágabban értett politikatudománytól: Dryzek (et al. 2006) szerint az összehasonlító politikatudomány elméleteire vonatkozó reflexiók egy olyan részterületét képezik a politikatudománynak, amelynek nincs domináns módszertana vagy megközelítési módja.

Az összehasonlítást végző kutatók sok különböző megközelítést alkalmazhatnak, olyan sokat, hogy Verba (1991) már úgy fogalmazott a megközelítések sokszínűségével kapcsolatban, hogy „az anarchiával határos”. (Ugyan nincs végleges és kanonizált lista az elméleti megközelítésekről, de a politikatudományban legtöbbször használt, legjelentősebb elméleti irányzatokat a 2.1. táblázatban soroltuk fel.) Ugyanakkor azt is állította, hogy ez a diverzitás igazi erőssége a területnek, mert „nyitva hagyta a terepet új és gyakran a hagyományoktól merőben eltérő gondolatok és megközelítések számára”. Ezzel Przeworski (1995) is egyetértett, aki erre a diverzitásra mint a kutatók rendelkezésére álló hatalmas eszköztárra tekintett, amelyből minden kutató kiválaszthatja az aktuális feladathoz legjobban illő megközelítést. Finnemore és Sikkink (2001) megjegyzik, hogy az összehasonlító politikatudomány kutatói a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó kollegáikkal ellentétben:

Elmélet

Egy olyan absztrakt vagy általános megközelítés, amely egy bizonyos jelenség vagy jelenségek halmazának megértését segíti elő, illetve ezeknek olyan magyarázatát adja, amelyet meggyőző bizonyítékok támasztanak alá.

nem érzik kötelezőnek, hogy konzekvensen ugyanazt az elméleti megközelítést alkalmazzák, hogy mindenképpen valamilyen „izmus” jegyében dolgozzanak a különféle elméletek lövészárkaiban, és egyáltalán nem szokatlan az sem egy összehasonlítást végző kutatótól, hogy különböző problémákat különböző elméleti megközelítések segítségével vizsgáljon.

2.1. táblázat. A politikatudomány néhány elmélete

Behaviorizmus	Modernizáció
Dependenciaelmélet	Osztályelmélet
Elitelmélet	Politikai pszichológia
Feminizmus	Posztstrukturalizmus
Imperializmus/ Neoimperializmus	Racionálistdöntés-elmélet
Institucionalizmus	Rendszerelmélet
Interpretatív megközelítés (konstruktivizmus)	Strukturális funkcionalizmus
Korporatizmus	Strukturalizmus
Kulturális elmélet	Új institucionalizmus
Marxizmus	

Láthattuk az első fejezetben, hogy Arisztotelésznek tulajdonítják a politikai rendszerek osztályozására vonatkozó első kísérletet, ám az ő munkája elsősorban leíró jellegű, és nem állapított meg olyan általános alapelveket, amelyekre érvényesként tekintettek volna hosszú időn keresztül.

Miközben az összehasonlító politikatudomány és az alapjául szolgáló elméleti megközelítések is sokat merítettek a politikatudomány és a filozófia legjelentősebb alakjainak munkásságából – Machiavellitől Montesquieu-n át Marxig –, az is igaz, hogy ezen nagy nevek közül senki sem használt mai értelemben szisztematikusan nevezhető összehasonlító megközelítést abból a célból, hogy értelmezze és magyarázza a kormányzati rendszerek és politika működését.

Az összehasonlító politikatudomány viszonylagos megkésettége részben annak köszönhető, hogy a 20. századig csak kevés vizsgálható eset állt rendelkezésre, részben pedig annak, hogy a legtöbb kutató kizárólag saját országának a politikai rendszerét kívánta vizsgálni ahelyett, hogy tágabb kontextusba helyezte volna a politikai jelenségeket. Az európai kutatók

számára a kontinens államai közti különbségek messze nem voltak kirívók és ebből kifolyólag kellőképpen érdekesek, így hát nem is csoda, hogy a modern összehasonlító politikatudomány születési helye az Egyesült Államok lett (lásd Munck 2007). Ott ugyanis a kutatók elkezdték vizsgálni azokat a „külföldi” politikai rendszereket, amelyek jelentős mértékben különböztek az amerikaiaktól. Az is igaz ugyanakkor, hogy az amerikai kontextusban tartotta magát az a közkeletű vélekedés is, miszerint az amerikaiaknak nincs mit tanulniuk másoktól, hiszen az Egyesült Államok rendszere minden másik politikai rendszernél jobb és külön (Wiarda 1991).

Az ENSZ székháza New Yorkban. A szuverén államok számának drasztikus emelkedésével kibővültek az összehasonlító politikatudomány lehetőségei is.

Source: iStock/mizoula.

Az a néhány amerikai kutató, aki mégis tanulmányozott más politikai rendszereket, elsősorban Nyugat-Európára fókuszált. Később aztán a Szovjetunió és Japán is népszerű téma lett, összehasonlításuk azonban sokszor inkább leíró jellegű volt, és kevésbé analitikus.

A II. világháború után azonban megváltozott ez az attitűd, hiszen onnantól kezdve az amerikai külpolitikai érdekek is kiterjedtebbé váltak, a hidegháború miatt pedig a kutatók és a törvényhozók is egyre inkább meg akarták érteni szövetségeseik és ellenségeik politikai rendszerét és annak működés módját. Ez az attitűd vált dominánssá aztán a potenciális szövetségesek és ellenségek politikai rendszereivel kapcsolatban is, ami elvezetett a latin-amerikai, ázsiai és afrikai országok tanulmányozásához (Lim 2010).

A gyarmati rendszer végével a szuverén országok száma közel megduplázódott, míg 1945-ben 70 ország volt számontartva, 1970-ben már több mint 130-ra növekedett a független államok száma (lásd a 2.2. ábrát). Az újonnan megjelenő államok iránti érdeklődés mellett az összehasonlító politikatudomány kutatóinak megközelítése is megváltozott. A korábbi munkájukat gyakran érte a vád, hogy az túlságosan szűk látókörű, leíró jellegű, hiányzik az elméleti háttér, és egyáltalán nem tartalmaz összevetéseket (Macridis 1955). Az úgynevezett behaviorista forradalom részeként a kormányzati rendszerek intézményein túlmenően már a politikai cselekvés leírása és magyarázata is elkezdte érdekelni a kutatókat, valamint az ezen vizsgálatokhoz használt elméletekhez és módszertanokhoz egyre tudományosabban közelítettek a kutatók.

A **behaviorizmus** felé történő elmozdulás – amit Dahl (1961b) később a politikatudomány „protest mozgalmaként” írt le – visszavezethető Charles Merriam munkájára, aki az 1920-as években a Chicagói Egyetemen dolgozott. Merriam annak fontosságát hangsúlyozta, hogy a politikatudománynak túl kell lépnie a formális szabályok és intézmények vizsgálatán, az egyén politikai cselekvésére kell összpontosítania. A gyarmati világ felbomlásáig ugyanakkor nem terjedtek el nézetei széles körben: a politikatudósok ekkor szembesültek azzal a tömeges jelenséggel, hogy sok frissen függetlenedett állam kormányzati intézményei csak átmenetinek bizonyultak, mivel a hatalomra került elnökök vagy a hatalmat megragadó tábornokok hamar felfüggesztették a függetlenség kikiáltásakor elfogadott alkotmányokat, ezzel pedig zárójelbe tették az új intézményrendszert. Egy frissebb és szélesebb perspektívájú megközelítésmódról volt tehát szükség ahhoz, hogy a politika ebben a változó világban is érthető legyen. Ez az új megközelítés nem az alkotmányok és írott szabályok által kreált intézményekre, hanem a társadalmi, gazdasági és politikai realitásokra fókuszált.

Ezzel egy időben az Egyesült Államokban a politikatudomány kutatóinak II. világháború utáni generációja is nyitottabbá vált a társadalomtudományok innovatív módszereinek alkalmazására, ezen belül is főként az átlagemberekkel készített interjúkon alapuló közvélemény-kutatásokra. Ilyen értelemben a politikatudomány a társadalomtudomány részévé vált, ami abban is segítette a kutatókat, hogy immáron társadalomtudósként pályázhattak kutatási támogatásokra. A törvényhozó hatalom vizsgálata is elmozdult a megszokott formális szempontoktól (például a törvényalkotás formális eljárási szabályainak vizsgálatától) a képviselők viselkedésének és attitűdjeinek vizsgálata felé (például az irányba, hogy a parlamenti képviselők hogyan definálnák a munkájukat és szerepüket). A kutatók feltárták a képviselők szociális hátterét, az egyéni szavazási magatartásaikat, a karrierútjukat vagy éppen azt, hogy mennyire hajlandók a pártfegyelmet figyelmen kívül hagyni. Azok a kutatók, akik korábban az igazságszolgáltatás formális intézményrendszerét vizsgálták, immáron nem a bírságokat, hanem a bírókat tekintették elemzésük tárgyának. Statisztikai eszközök használatával például arra keresték a választ, hogy a bírók szociális háttere és politikai preferenciái formáltak-e bármilyen módon döntéseiket és alkotmányértelmezési gyakorlatukat.

Habár az összehasonlító politikatudomány legnagyobb alakjai – így például Charles Merriam, Gabriel Almond, Seymour Martin Lipset, Lucian Pye és Samuel Huntington – kétségkívül amerikaiak voltak, a nemzetközi politikatudomány ezen irányvonalát követve (később nagy nevekkel avanszáló) európai politikatudósok sora jelent meg a tudományos szcénában – Giovanni Sartori, Stein Rokkan, Philippe Schmitter, Maurice Duverger vagy éppen Arend Lijphart nevét kell itt megemlítenünk. A gondolatok áramlása intenzívebb lett az országtanulmányokra fókuszáló és az összehasonlítás társadalomtudományi módszereit alkalmazó tudósok között. A Szovjetunió felbomlásával és a hidegháború végével (1989 és 1991 között), majd az Európai Unió átalakulásával és olyan államok jelentőségének növekedésével, mint Brazília, Kína, India, Mexikó és Dél-Afrika az összehasonlító politikatudósok is új témákat kaptak, kutatási területük ezen változások révén is kibővíthetett.

Ugyanakkor a behavioristák új tudományos módszertanára, a **nagy elméletek** megteremtésére adott reakció sem késlekedett. Komoly nézetkülönbség alakult ki a kvalitatív irányzatokat és a kvantitatív irányzatokat preferáló kutatók között. Míg az első irányzat képviselői azt vallották, hogy a kutatóknak a szűkebb kontextus figyelembevételével csak néhány esetre kell fókuszálniuk, ami az adott eset mélyebb megértését teszi lehetővé, addig az utóbbi irányzat képviselői a nagy esetszámra alapozott adatelemzési módszert tartották célravezetőnek, amely ugyan kevésbé elmélyült vizsgálatot eredményez az egyes esetek tanulmányozását illetően, ugyanakkor szélesebb horizontot tesz láthatóvá (lásd a 3. fejezetet a további részletekért).

Még komolyabb különbségek alakultak ki a racionális döntés-elmélet alkalmazásának elterjedésével, amely szintén a statisztikai modellek használatán alapul. Az 1990-es évek végén és 2000-es évek elején aztán elérkezett egy töréspont, amit tulajdonképpen nevezhetünk az amerikai politikatudósok lázadásának is a politikatudomány túlzottan matematizált felfogása ellen, ami nem mellesleg az összehasonlító politikatudomány nem kívánt marginalizálásával is járt. Bizonyos értelemben egy „peresztrójkamozgalmat” indult útnak, ami még többféle módszer és megközelítés megjelenése mellett szállt síkra, ezzel is szélesítve a politikatudományi vizsgálódások körét, egyben pedig rámutatva a diszciplína relevanciájára (Monroe 2005).

Behaviorizmus

A politikatudománynak az az irányzata, amely az intézmények helyett a politikai szereplőkre helyezi a hangsúlyt az egyének viselkedésének szisztematikus vizsgálatára fókuszálva.

Nagy elmélet

Az elméletalkotás átfogó, elvont formája, amely sok más középszintű elméletet is magában foglal, hogy így lefedje a vizsgált diszciplína minél nagyobb területét, ahelyett, hogy csak egy kisebb szegmensére koncentrálna.

Ugyan az utóbbi évtizedekben jelentősen növekedett az összehasonlító politikatudomány iránti érdeklődés, és sokan igyekeztek valamiféle rendszert, elméleti hátteret építeni a módszer mögé; ez gyakorta azt jelentette, hogy a politikatudomány más részterületeiről emeltek át módszereket, megközelítéseket. Míg az intézmények jelentősége mindig is visszatérő témája volt a politikatudománynak, addig a racionálistudomány szerinti megközelítés például a gazdaságtudomány területe felől érkezett, a strukturalizmus a történettudományból, a kulturális megközelítés az antropológiából, az interpretatív megközelítés pedig a szociológia tudományterületéről szivárgott át. Az évtizedes kemény munka ellenére is elég nehéz olyan elméleteket találni, amelyek egyszerre voltak tartósan eredményesek és széles körben elismertek.

Vegyük például azt a kardinális kérdést, hogy milyen tényezők és körülmények vezetnek egy ország demokratizálódásához. Az erre a kérdésre adott válasz tulajdonképpen a politikatudomány Szent Grálja, hiszen a válasz birtokában képesek lennénk reprodukálni azokat a körülményeket, amelyek segítségével a világ szélesebben és ráadásul fenntartható módon elmozdítható lenne egy demokratikusabb jövő irányába.

Geddes (2007) a demokratizálódás okairól írott tanulmányokat áttekintve csak bizonyos tendenciákat tudott kiemelni, más tényezőket pedig kizárni: a gazdagabb országok nagyobb valószínűséggel lesznek demokratikusabbak (bár a gazdasági fejlődés nem hoz automatikusan demokratizálódást, a modernizáció igen gyakran azzal jár), ahogy azok az országok is hajlamosabbak a demokratikus átmenetekre, amelyek egykor brit gyarmatok voltak. Geddes ugyanakkor a szakirodalom alapján azt is megállapítja, hogy az olajfűggség nagyban csökkenti a demokratizálódást esélyét, ahogy csökkenti az esélyt az is, ha az ország lakosait tekintve jelentős a muszlimok aránya. Ahogy Geddes fogalmaz: „A demokratizálódás folyamatának megértésébe fektetett rengeteg munkához képest igen bosszantó, hogy még csak ennyire keveset tudunk a demokratikus átmenetek okairól.” Hogy még tovább bonyolítsuk a kérdést – ahogy azt az 5. fejezetben is látjuk majd – a világ számos pontján fordulnak el az államok a demokrácia eszményétől.

Az összehasonlító politikatudomány, illetve kormányzattan egyik legjelentősebb problémája, hogy emberemlékezet óta igen szoros kapcsolatban van a nyugati civilizációra jellemző gondolkodásmóddal és eszmékkel. Ezt a jelenséget Parel állapította meg (1992), amikor is amellett érvelt, hogy a politikaelmélet kutatói túlzottan is a nyugati politikai gondolatok vizsgálatára korlátozzák tevékenységüket, a domináns nézet szerint ugyanis a nyugati szövegek „az egyetemes értelem termékei”. Parel utalt arra, hogy más kultúrák megkérdőjelezték a nyugati gondolkodásnak ezt a vélt egyetemesességét, és felhívta a figyelmet arra, hogy az összehasonlító politikafilozófia egy olyan megközelítést tesz lehetővé, amely kiemelt figyelmet szentel a kulturális és filozófiai sokszínűségnek. Ezeket az állításokat később Dallmayr is megerősítette (1999):

Csupán ritkán fordul elő, hogy a politikával foglalkozók hajlandók kilépni a [nyugati] kánonból (és ehhez szakmai ösztönzést is kapnának), vagyis átlépjék Észak-Amerika és Európa kulturális határait, hogy egy valóban összehasonlító vizsgálat irányába tegyék meg az első lépéseket.

Az elmélet neve	A vizsgálat fókuszja	Az elmélet forrásvidéke	Az elmélet alap gondolata
Institucionalizmus	intézmények	politikatudomány	Az intézmények biztosítják azt a keretrendszert, amelyen belül a döntéseket hozzák.
Racionálistudomány-elmélet	egyének	közgazdaságtan	Az egyének önérdekük maximalizálását figyelembe véve hozzák meg politikai döntéseiket.
Strukturalizmus	csoporthatárak	történettudomány	A politikai rendszer egyes elemei között meglévő viszonyrendszer egyfajta struktúrát alkot, amelynek szerepe sokkal fontosabb, mint a különálló részeké.
Kulturális megközelítés	társadalmak	antropológia	A politikát és a kormányzatok jellegét nagyban befolyásolják a kulturális normák és elvárások.
Interpretatív megközelítés	eszmék	szociológia	A politikát az határozza meg, hogy a résztvevői mit gondolnak róla.

2.1. ábra. Az összehasonlító politikatudomány öt elméleti megközelítése